PIONER

9

QAZAQЬSTAN LKÇS ORTALЬQ KOMITETJNJŅ KOMSOMOL BASPASЬ

Alma-Ata

BJRJNCJ ÇЬL CЬƢUЬ

PIONER

№ 9 SENTƏBR 1939 çьl.

Qazaqьstan LKÇS Ortalьq Komitetjnjꞑ balalar ycjn aiьna ʙjr сьƣarьp tūratьn kɵrkem-ədeʙiet çurnalь

Журнал „ПИОНЕР" орган ЦК ЛКСМК, 1-й год издания.

ÇYSJP

SABAQ BASTALDЬ

Asqan ʙaqьttь balalar — Sovet ʙalalarь. Sovet ʙalalarьnьꞑ ʙaqьttьlьƣь sol, olar kecegj ɵmjrdj, ata-anasьnьꞑ ʙasьnan kecjrgen tynek kynderdj kɵrgen emes. Ol kynderdj sovet ʙalalarь ʙjlmeidj. Ɵitkenj, sovet ʙalalarь ɵzjnjꞑ sanalь adam ʙolьp ɵsu çolьnda ecqandai uaiьmdь, kemtarlьqtь kɵrgen çoq, kɵrmekcj de emes. Olarƣa oqu da, eꞑʙek te, cattьq ɵmjr de məꞑgjljkke qamtamasьz etjlgen.

Sovet ʙalalarьnьꞑ ʙaqьttьlьƣьnьꞑ eꞑ kyctj qainar ʙūlaƣь olardьꞑ qamьn ʙolceviktеr partiasь, aldьmen danьcpan əkemjz Stalinnjꞑ ɵzj oilap otьradь. Bjzdjꞑ çeꞑjmpaz qalqьmьz ɵz ʙalasьn — kelecegjm, ymjtjm dep sanaidь. Sovet ata-anasьnьꞑ ʙalaƣa degen syijspencjljk maxaʙʙatь eꞑ kyctj, eꞑ ardaqtь maxaʙʙat.

...Mjne, oqu ʙastaldь. Otanьmьzdьꞑ mektepterj esjk actь. Onьꞑ tərʙiesjnde ʙolьp, ʙaldai ʙjljmnen suat alƣan ūlandar qūlacьn çaia mekteʙjne ūmtьldь. Balalar ɵzderjnjꞑ oqьtucьlarьmen, tərʙiecjlerjmen ʙas qostь! Mektepte toi, mektepte duman. Būl toi men duman kjm ycjn? Balalar ycjn.

Kolxozdь qalьꞑ auldьꞑ cetjn ala, aidьnnьꞑ ortasьndaƣь maiaktai çarqьrap, ylken aq yi tūr. Qьzarьp сьqqan kyn nūrьmen caƣьlьsьp, auldьꞑ yidj-yijnen сьqqan çarqьn çyzdj ūlandarь sol aq yige qarai aƣьlьp ketjp çatьr. Сьrqalƣan ən, oinaqtaƣan ʙala. Balalar erteꞑgj kynnjꞑ: pedagokterj, inçenerlerj, ƣaljmderj, komandirlerj, qairatkerlerjnjꞑ armiasь. Adam aitqьsьz quattь ʙoiьna çinaƣan qandai aiʙьndь armia!

...Mektepke qarai tompaꞑdap ketjp ʙara çatqan Dauren men Çamaldan anasь kɵzjn almai qaraidь. Ananьꞑ çyzj çirьlьp, kɵzderj çainai tysedj. Ezu tartadь. Kɵkregjn quanьc kerneidj. Ana ʙūrьn ʙaqьtsьz ʙoldь. Balalьq caƣь aur azapta ɵttj. Bjraq, mūnьꞑ ʙərjn de ʙygjngj quanьctь ɵmjr çuьp-caiьp çjʙergenj ananьꞑ esjnde.

Bygjngj ana armansьz. Ana ardaqtь. Kolxozdь auldьꞑ pravolь eꞑʙek qairatkerj. Ana da ʙaqьttь, ʙala da ʙaqьttь. Endj nege quanʙasьn!

Kjckentai Dauren — pioner. Oqu otlicnigj. 4-klasta oqidь. Ças talant. Ol, kjckentai ʙolsa da, onьꞑ çyirjk qialь qiaƣa ūmtьladь: „Lɵtcikpjn, geroimьn" — deidj. Būl zaꞑdь qial. Onьꞑ negjzj — Sovet ʙalalarьnьꞑ kommunizm ruxьnda, sovet patriotizmь ruxьnda tərʙielenetjndjgjnde; çastaiьnan-aq sɵzj men jsj ʙjr çerden сьƣatьn printsipte tərʙielenetjnjnde. Endece, ʙygjngj qial — erteꞑgj сьndьq.

Al, Çamal ce? Çamal mektep esjgjn ʙjl acadь. Ol, kjm ʙoladь? Kjm ʙoluь qalai? Onь mekteppen aqьldasa kɵredj. Būl saualdьꞑ sūrauьn ana dəl ʙygjnnjꞑ ɵzjnde-aq estitjnjne kəmjl senedj.

Dauren men Çamal mektepke keldj. Mektep tolƣan ʙala. Bərj de ɵzderjnjꞑ klastarьna çinalьp çatьr. Çьl qūsьndai çaꞑa ƣana ʙas qosьp çatqan quanьctь ūlandar — pionerler ʙjrjne-ʙjrj salut ʙeredj. Olardьꞑ arasьnda Dauren de çyr.

Mekteptjꞑ qьzьl ʙūrьcьnda plakat, ūran, tyrlj suretter. Bjr ʙɵlmede kjleꞑ diriçaʙjl, samolɵtterdjꞑ modelderj qanattarьn qomdap: all deseꞑ-aq samƣap kɵk çyzjne kɵterjluge əzjr tūrƣan siaqtь. Endj ʙjr ʙɵlmede — tyrlj ças naturalister ʙɵljmcesj. Mjne, mūnьꞑ ʙərj de kjckentai talanttardьꞑ ceʙer qoldarьnan сьqqan ɵrnekter, jster. Balaƣa saʙaq oqьtьp ʙjljm ʙerumen ʙjrge çastaiьnan-aq ɵnerge, texnikaƣa ūmtьlu mymkjndjkterjn ʙeru, olardьꞑ qolьn ʙūƣan kəmjl çetkjzu tek ʙjzdjꞑ sovet mekteʙjnde ƣana. Ər taraptь ƣьlьmƣa, texnikaƣa çetjk, denj sau, otanьn çanьndai syietjn tastylek patriottar daiьndap сьƣarьp otьru qolьnan keletjn ʙjzdjꞑ tamaca mektepterjmjzdj ʙykjl qalqьmьz maqtan etedj.

Dauren Çamaldь I-klasqa ertjp aparьp, onь klaspen tanьstьrьp, otьratьn partasьna deijn kɵrsetjp ʙoldь da, koridorƣa сьqtь. Dəl sol uaqьtta: Dauren! — degen ʙjr tanьs daus onьꞑ qūlaƣьna calьndь. Oꞑ çaqtaƣь ʙɵlmeden acaꞑ çyzdj, ʙjr çastau əiel сьƣьp kele çattь. Būl Daurennjꞑ oqьtucьlarьnьꞑ ʙjrj, Klavdia çeꞑgei. Dauren tompaꞑdap oqьtucьsьna qarai çyrdj.

— Daurenʙjsjꞑ! Aman ʙa! Xal qalai! Qaida ʙoldьꞑ? — dep oqьtucьsь sūrai ʙastadь.

— Lagerde, — dep Dauren kyljmsjredj. Tasьƣan quanьc onь əldc qalai qьtьqtai tyskendei ʙoldь.

— Lagerde çaqsь ma eken?

— Çaqsь.

— Al endj, aita ʙer, ne qьzьq kɵrdjꞑ?

— Kɵp qьzьqtar kɵrdjk. Lagerjmjz ɵte kɵꞑjldj ʙoldь, — dedj Dauren. Ol əꞑgjmenj neden ʙastarьn ʙjle-almai az kjdjrjp qaldь... Ekskursia. Kostɵr. Su. Orman. Kolleksia çinau. Oiьn. Bərj de antalap tūrƣan siaqtь.

Сьnьnda da lager oqiƣaƣa ɵte ʙai edj. Dauren lagerde kɵp çū-

mьstar jstedj. Sairandap dem alumen bjrge, өzj jstegen çūmьstarьnan Daurennjŋ boiьnda, osь minuttьŋ өzjnde-aq eleulj yc belgj bar edj. Mūnьŋ bjrj — omrauьnda qadaulь tūrqan BGTO znacogj. Būl znacoktj Dauren lagerde çyrjp alqan. Ekjncsj — Alma-Ata qalasьna ekskursiaqa barьp: zoopark-tan, muzeiden salьp alьp qaitqan suretterj. Ycjncjsj — çazdaiqь kөrgen qьzьqtarьnьŋ dnevnigj.

Dnevniktjŋ bas kezjnde: „1916 çьl". Batьrdьŋ çauqa cabuь. Tyiege artqan zeŋbjrek. Qūlaqasqa at. Zūlьm patcaqa qarsь, qalq ycjn kyres. Çagordjŋ erljgj . . . "— degen çazular bar. Būl, Daurennjŋ „Amangeldj" kino-kartinasьnan alqan əserj. Būl, Dauren ycjn bastь olçalardьŋ bjrj.

Oqьtucьsь Daurennjŋ asьqa, alpьna, lepjre aitqan əngjmesjn tьŋdap ylgjre almadь, qoŋьrau dausь estjledj: Bjrjncj qoŋьrau! Qoŋьraudьŋ dausь өlceusjz çьlь estjledj. Өzjnjŋ nəzjk dausьn kөtere tysjp: „Qoc keldjŋder, balalar! Sapalь oqьŋdar, sanalь tərbie alьŋdar! Kəne, çyrjŋder!" — degendei boladь. Dauren klasьna qarai asьqa çygjrdj.

— Çaraisьŋ, Daurenjm. Bjl da otlicno oqь, — deidj oqьtucьsь, qoŋьrau dausьmen qosarlana. Qoŋьrau dausь tьnar-tьnbastan-aq bala bjtken klas-klastarьna kjrjp çьm bola qalьstь. Būl 1939-40 oqu çьlьnьŋ alqacqь sabaqь.

Sabaq bastaldь!

ARMIAQA BARADЬ

Bjl menjŋ aqataiьm
Armiaqa baradь.
Arqьmaqtan at mjnedj
Qolqa qaru aladь.

Qьsqь qьzьl aiazdarda,
Aisьz tynde, daulda.
Aspan betjn tūman basqan,
Talai nөser çaunda.

Aqataiьm çyred ьlqi,
Mьltьq ūstap qolьna.
Çar astьnan çau çolьqsa,
Çolьqtьrar sorьna.

Quanamьn aqataiьm
Aibьndь adam bolqanqa.

Çaraqanqa, çaqsь kөrgen —
Ūlь otanьn qorqauqa.

— Bar, aqatai, maidanqa bar,
Qьlьc ūstap qolьŋa.
Qūlasьn çau, qaqьnqan çau,
Өzj qazqan orьna.

Men jnjcegjŋ — çetkjncegjŋ
Çetjp kelem artьŋda.
Bar, aqatai, qьzmet qьl
Ūlь sovet qalqьna.

Men de өsemjn, ertenderj
Armiaqa baramьn.
Qan maidanda taisalmasрьn
Çauqa qarsь cabamьn.

Daiьndalam, balalarmen
Capaev bop oinaimьn.
Çaqsь kөrem osь oiьndь,
Osь oiьnqa toimaimьn.

Bjl menjŋ aqataiьm
Armiaqa baradь.
Arqьmaqtan at mjnedj
Qolqa qaru aladь.

Ei, balalar, senderdjŋ de
Aqalarьŋ bara ma?
Tomaqasьz qьranqa ūqsap
Tūra ma cekarada?

Qapan

MEN SAQCЬ

Өmjr cьŋьn, baqьt nūrьn
Bergen bjzge ūlь Otan.
Qala-dala, oib, qьrьn
Nūrlandьrqan būl otan.

Çastaimnan tərbiecj —
Ūlь otanьm bjlemjn.
Men de mjne, boldьm saqcь,
Çaqьn kynde çyremjn.

Qūralaidь kөzge atatьn,
Mergen bolьp kelermjn.
Bjr bastьrmai çaudьŋ atьn
Sьbaqasьn berermjn.

Bolat topcь aspanqa ūcqan —
Pilot bolьp kelermjn,
Altьn qanat qūrьc qūstan,
Tyijlermjn, tөnermjn.

Kөk çyzjnde qanat sjltep,
Qūrьc qūsьm çьrlasьn.
Motor çьrьn, — kөŋjldj yn, dep
Otan ūlь tьŋdasьn.

Qaru-çaraq bek asьnьp, —
Bijgjnde çotanьŋ.
Kjrpjk qaqpai kyzetemjn
Eŋbek, baqьt — otanьn.

Q. Moldaqacev.

1886/19-39

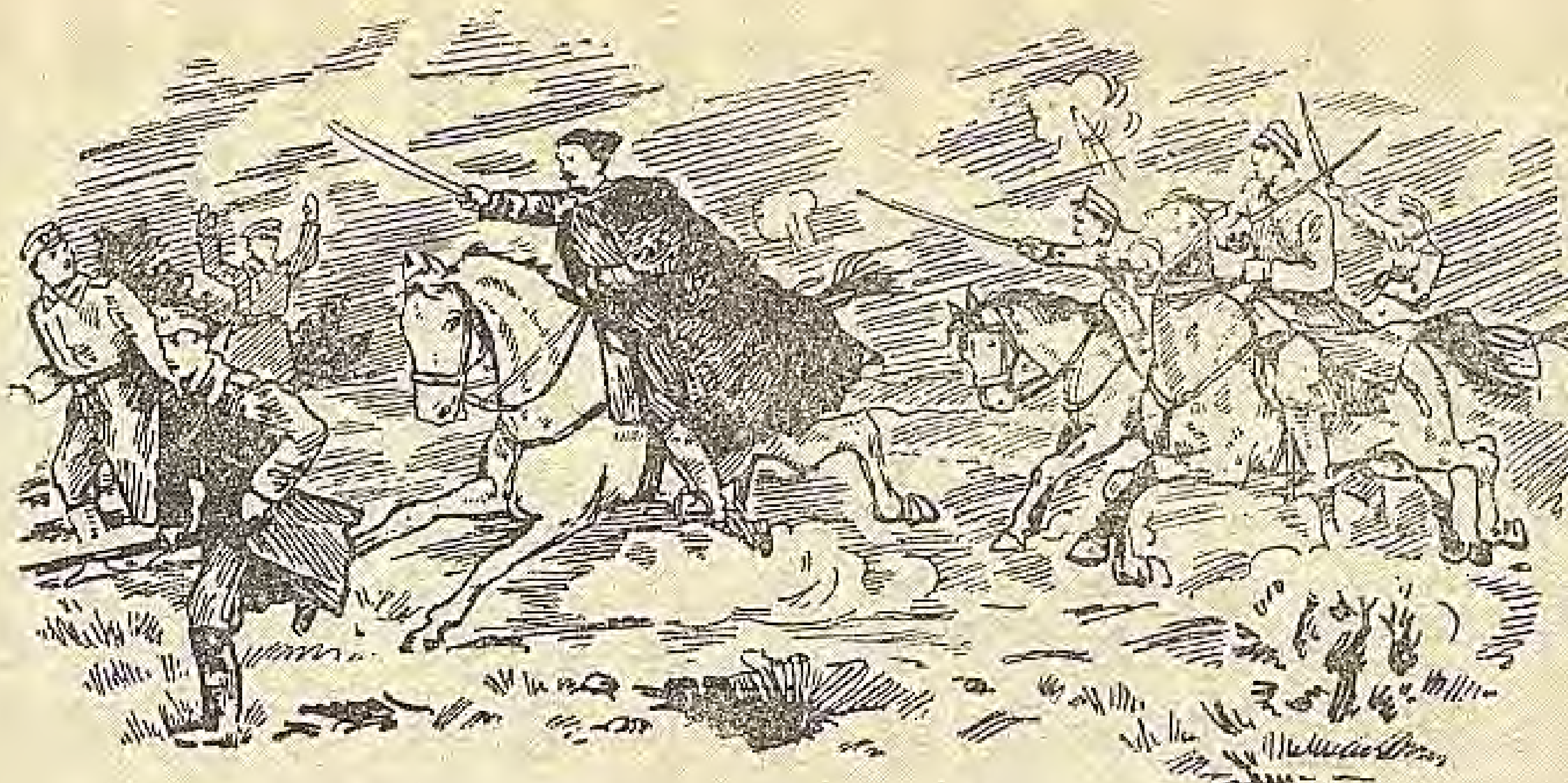

XASEN SEILXANOV

CAPAEV

(ӨLGENJNE 20 ÇЬL TOLUЬNA)

OI TUDЬRƢAN ӨMJR

— Vasə, oqu oiьꞑda ʙar ma, — dedj Ivan kençesjne.

Būl kezde Vasə toƣьz çasta edj.

— Oiьmda ʙolsa da, oqьƣьm kelmeidj. Oqьp çyrgen ʙalalar aitadь: oqьtucь сьʙьqpen, lineikemen ūradь,—dep.

Ivan yndemedj. Balasьnьꞑ oiьna kedergj çasap tūrƣan tosqauьl, ʙөgeu, əkege de əser etedj.

— Solaida ƣoi, amal qaisь?

Ivannьꞑ kəsjʙj ʙaltacьlьq. Onьꞑ tūrmьsь өte nacar ʙoldь. Kedeicjljk djꞑkesjne çetken əkenjꞑ azaʙьnьꞑ taqsjretjn ʙalalarь da tarttь. Çasta ʙolsa, olar ylkennnjꞑ qьzmetjn atqardь. Budaike derevnesjndegj (Ceʙoksar yiezj, Qazan guʙernasь) ʙasqa ʙalalardai ʙūlar da aur çūmьs jstedj.

Ivannьꞑ yc ūlь 'ədette, toƣaiƣa ʙaratьn, arqalap aƣac əkeletjn. Əkesj çonatьn, caʙatьn, ystjrjktеitjn, əiteujr ʙjrdemege çaratьp, xorek qьlatьn. Ol, çūmьstan əste çalьqpaitьn, өz jsjn çaqsь ʙjletjn çana өz jsjn syietjn.

„Inemen qūdьq qazƣandai" ʙolatьn өnjmsjz çūmьstan tysetjn ʙolьmsьz nərsege masьl ʙolmai, өz kynjn өzj kөre ʙastaƣan Vasəƣa „oquƣa ʙaramьsьn"—degende əkesjnjꞑ kөkeijnde ekj tyrlj oi ʙoldь. Bjrjncjsj, tūrmьs qьspaƣь, өlmestjn kynjn kөrjp qana sjnjrjne syrjnjp kyn eltjp kele çatƣanь. Oquƣa ʙarsa, tjn-teʙen degen siaqtь сьƣьnь taƣь ʙar. Kyndeljktj xorekten aspaitьn taʙьstь ьrьꞑ-сьrьꞑ qьlsaꞑ, onda ne ʙolƣanь. Ekjncjden, Vasə osь derevnedegj өcet çana aqьldь ʙalanьꞑ ʙjrj. Alda-çalda, ʙalalar oinai qalsa, qoi ʙastaƣan serkedei, kөp ʙalanьꞑ aldьnda oiqastap çyretjn de osь Vasə. Tөʙelesken ʙalanьꞑ qolьnda өluge ʙar, kegjn çjʙermeidj. Alʙa-çūlʙa ʙolsa da ʙjr toƣa, ʙjr ʙetkei, өtjrjk, ūrlьq degendj ʙjlmeidj. „Balaƣa əke ьncь"—Vasənьꞑ osьndai qūlьq-mjnezjn ʙjletjn əke mekteptegj „arʙasudь" topcьlap, taiƣaqtaƣan kөnjldjꞑ calqaiuьna seʙepcj ʙolƣandai oi qosatьn. Əitkenmen, ymjt kөzjmen qaraitьn ʙalasьnьꞑ oqьmasa adam ʙola almaitьndьƣьn eskerjp:

— Qoi, aƣalarьꞑ da oqьp çyr ƣoi, qaitedj deisjn? Oqьtucьmen sөileseijn. Oƣьm kerek!

Ivan sөzjnjꞑ aiaƣьn „cegjrtkeden qorqqan egjn ekpes"—degen ʙjzdjꞑ maqalamьz siaqtь sөzge əkep tjredj.

— Өseijn, erçeteijn, sonansoꞑ ʙarlьƣьn ʙjr-aq yirenjp alamьn,—dedj Vasə. Mūnь aitqanda onьꞑ ynjnen osьƣan sendjrerljk, cyʙəsjz nandьrarlьq ʙelgj ʙjljndj.

— Qarap qoi, mūnь,—dedj Ivan Stepanovic çьmia kyljp, ol zamannan ʙū zaman, oqudь er çetkensoꞑ ʙjr-aq kynde yirenjp aladь degendj estjppeꞑ? Qolьna oqu qūraldarьn əlj ūstamai tūrьp, mūnьꞑ oiьn qara?

Əkesjnjꞑ sөzjne Vasə kөndj. Selendjk mektepke oquƣa tystj. Bjraq, ʙūrьnnan yreilenjp çyretjn oqьtucьnьꞑ qaharlь dympuj onь mektepke toqtatpadь.

Сьnьnda oqьtucьnьꞑ өzj çūrt aitqandai oꞑʙaƣan adam. Vasəƣa ʙasqadan da gөrj qaharьn tjge tysetjn. Ol ʙьlai: Bjrjncjden, Vasənьꞑ əkesj oqьtucьƣa tjjn-teʙendj keiʙjreulerce molьraq ʙere almaidь. Ekjncjden, Vasə oqьtucьnьꞑ kjsendeulj qūlь ʙolƣьsь kelmeidj. Ycjncjden, patcalь Reseidjꞑ ʙūrьnƣь ʙoiьnca sjngen dəstjrjndei, ʙasqa ūltqa qьrƣi qaʙaqpen qaraucьlьq osь oqьtucьda da ʙar.

— Ei, ʙoqmūrьn mordva, sen nege qiqarlanasьꞑ? — deitjn, ol Vasəƣa.

Būƣan Vasə çasьmaitьn, ekj kөzj çainap acu, ьza kerneitjndei ʙolatьn.

Əitkenmen, ʙūl mьsqьl, acuƣa ol сьdai almadь da, mektepten сьƣьp kettj.

1897 çьlь vykjl Povolçienь kyꞑrentjp, zarlatqandai esten ketpes aur çьl ʙoldь. Astьq сьqpadь—Овьс ʙolmadь. Çūrt acьqtь. „Aqlaʙan cūʙьrьndь" çьlьndaƣьdai qaircьlar qaptadь. Çūrt ʙjr oьnnan ekjncj oьnƣa audь. Qara çoldarda coqpьttarьn arqalap cūʙьrƣan kjsj kөʙeidj. Aƣacьnda Ivan Stepanovic ʙasqa çaqqa audьdь oilamadь. „Yijm ʙar, çerjm ʙar, ʙjr qьstь osь arada өtkjzem ƣoi" —dedj. Bjraq, onьꞑ oiь oьnьdalma-

dь. Çûrt basьna tuqan qiьncьlьqtьŋ tьrnaqьna Capaevtьŋ semiasь da jljndj. Өçet, өtkjr bala—Vasə aimaqtь kezjp, Edjldj çaqalap çaiau çyrdj de kettj. Ûzaq çol, kyizelgen el, „qaida barsa da qorqьttьŋ kөrj" degendei, çol ja oqan ьlqi kyŋrengen qaum, acьqqan aul ûcьrastь. Aur çaqdailarqa tap boldь, qauptь kezeŋderge kezdestj.

* *
*

Sol çьldarda Capaevtьŋ semiasьndaqь kempjr men cal actьqtan өldj. Zor soqqьdan endj-endj esjn çinaimьz degende Vasilidjŋ aqasь Andreidj 1904 çьlqь orьs-çapon soqьsьna əkettj. Ol tu-tu Mancçuriaqa bardь. 1905 çьlь soqьsta өldj. Vasililer onьŋ qaida, qalai өlgenjn bjle almadь.

1908 çьlь endjgj kezek Vasilige keldj. Aq armiasьnьŋ qatarьna barqan ças soldatqa, çaŋa alьnqan—Vasilige unterofitserler soqьs өnerjn yirete bastadь. Bjraq, adam balasь cьdamaitьn, zorlьq-zombьlьq degennjŋ naqьz çijrkenjctj qьlьqtarьn Vasili—osь çerde, osь armiada kөrdj.

Capaev armiadan qaitьp yijne keldj. Bjraq, 1914 çьlь onь qaitadan armia qatarьna caqьrdь. Ol kezde dynie çyzjljk imperialistjk qьrqьn soqьs bolьp çatqan edj. Capaev maidanqa bardь.

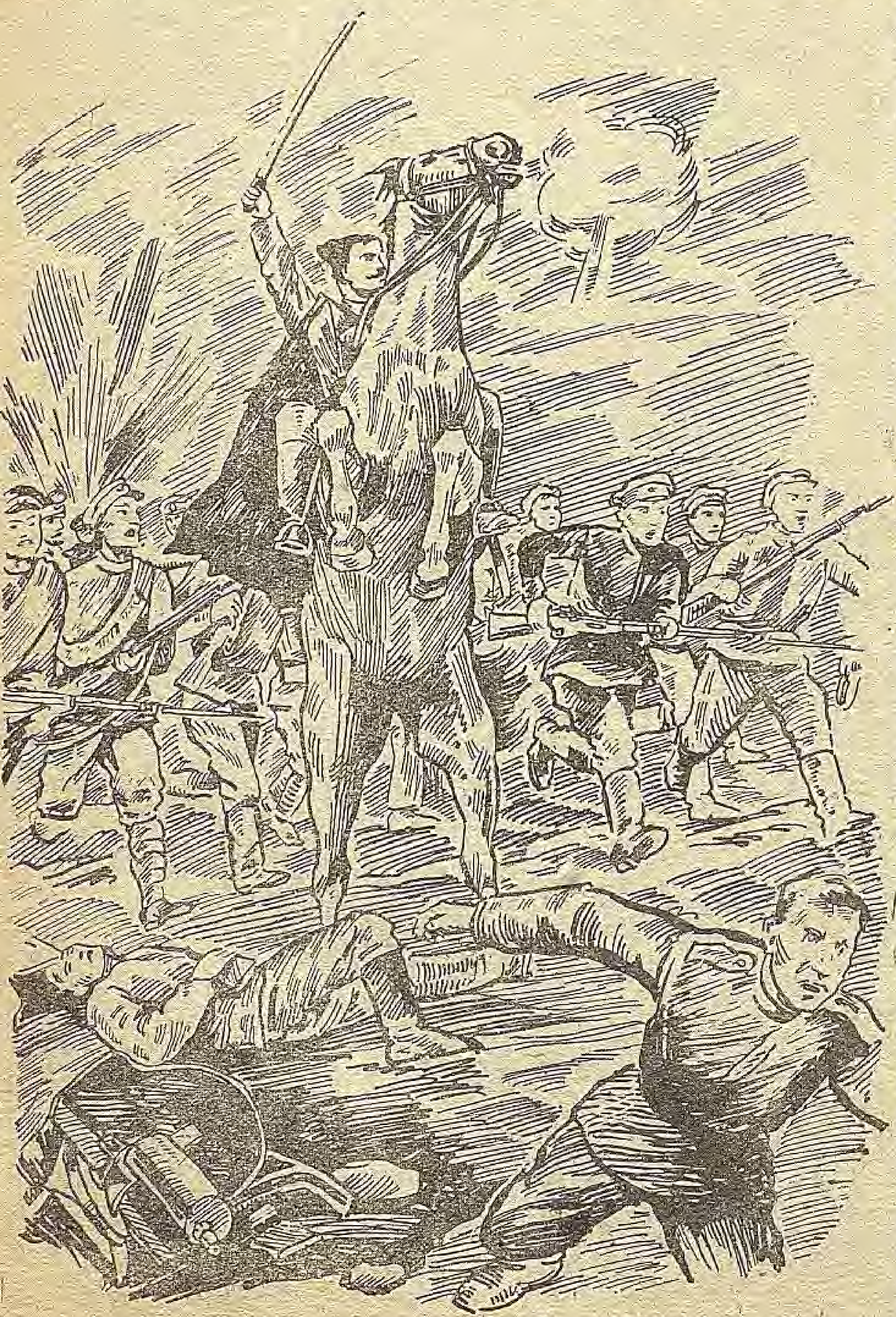

Esj kjrgen, ojl tysken Capaevqa mьnau qanal soqьs, bûrьnqьdan da gөrj bjr yiken „universitet" siaqtь boldь. Oŋ men soldь aiьra bastadь. Okopta çatьp kjtap oqьqьc boldь. Reseide baqьttьŋ çana cьndьqtьŋ çoq ekenjn sezdj. Bjreudj bjreu ezedj, qanaidь, qalqtьŋ moinьnda aram tamaq bjr zjl bar. Eldj sergeldeŋge ducar etken de sol zjl. Bûl zjldj qalai laqtьrьp tastau kerek ekenjn, orьs qalqьndaqь ûlь kuc, ûlь quat, sөnbeitjn cьraqtьŋ çotasь barlьqьn, oqan qalai arqa syierjn Capaev alqacьnda bjle qoimaqanmen, osь çûmbaqtьŋ cecujn jzdedj.

Jzdeu, өmjrden yirenu, sabaq alu çolьnda, ol 1917 çьldьŋ kyzjnde, bolcevikter partiasьnьŋ Nikolaev yiezdjk komitetjnjŋ sekretarьna keldj. Çûmbaqtь cectj. Lenin Stalin partiasьnьŋ mycesj degen qûrmettj ataqqa ie boldь. Qolьna tigen qьzьl biletke qьzьqa, syisjne bjr-az qarap tûrьp, çalьndь çyregjne basьp, tөs qaltasьna saldь.

QALQ BATЬRЬ

Capaev qauptь xalqa talai ret ducar bolqan. Talai ret өljm auzьŋan qalqan. Otanь ycjn soqьsta, tarçol taiqaq kecu-kezeŋderde cөlde əldenece ret çaralanqan. Tənjne tigen bjreŋ-saraŋ oqtь cьbьn caqqan qûrlь kөrmegen. Qara qûrьm qûmьrsqadai qaptaitьn qalьŋ çaudьŋ jcjne çer solqьldatatьndai aculь yn, aibarlь pjcjn, qaçьrlь kyc, çjgerlj өçettjkpen kjrjp, aiqasqanda, cөp capqandai sûlatьp, ekjncj tûstan orqьp cьqa keletjn. Qьlьc caиьp, naizamen tyiregende qolь-qolьna çûqpaitьn, almas naizamen qarsьlasqan çaudь cancьp alьp, laqtьrqanda kөz jljnbeitjn. qsь kezde oqan çaŋa kyc, çaŋa Oairat, çaŋa ədjs, qosьlqanqa ûqsaitьn.

Keide, tjptj ol lapьldap çanqan ot siaqtь mьlqau kyctjŋ jcjne de kjrjp ketetjn. Osь kynde, çûrt Capaevtьŋ өmjrjnen mьnadai bjr uaqiqanь aŋьz qьlьsadь:

— 1918 çьlь eken,—deidj aitucь, Sovet өkmetjne çan-çaqtan bailar elj cabuьl çasaptь. Nemjs, fransuz, aqьlcьn, Əmjrkan, cex, poləktar batьstan, soltystjk pen oŋtystjkten tijsse, cьqьstan çapondar keljp soq-

tьƣьptь. Вuьnь qatьp, ʙūƣanasь ɵspegen ças elge,—Sovet eljne ʙūl ɵte qauptь ʙolьptь. Çer carьndaƣь keꞑ ʙaitaq, jrj memlekettjꞑ ʙjrj Reseide ʙailar ɵkjmetjnjꞑ qūlatьlƣanьnan ʙarlьq elderdjꞑ ʙailarь men pomeccikterj qauptanьp tь, çūmьscьlar men carualardьꞑ qozƣalьsьnan qorqьptь, ʙykjl əlem eꞑʙekcjlerjnjꞑ maqtanьcь çana ymjtj ʙolƣan sovet eljn nьƣaimai, kyceimei tūrƣan kezjnde tūncьqtьrьp tastaudь oilaptь. Ol kezde auldа ʙailar, derevnede kulaktar qalada kupester kɵp ʙolatьn. Ꝁeiʙjr generaldar, ofitserler olarƣa iek syiedj, al, negjzgj taianьcь cet elder ʙoladь. Cet elder olarƣa qaru-çaraqtar ʙeredj. Ərʙjr tap—ɵzdjgjnen qūrьmaidь ƣoi.

Sonьmen, ʙjzdjꞑ eldjꞑ ʙjr qьdьru çerlerjn cet el ʙasqьncьlarь ʙasьp aladь. Çaꞑa ƣana eꞑsesjn kɵtere ʙastaƣan eldjꞑ eꞑʙekcjlerjn ʙūrьnƣь qalьpta qorlai ʙastaidь, eze tysedj. Sol kezde, dala qūlьnьndai, Capaevtьꞑ oidan ƣьrƣa capqьlap, çaumen caiqasьp çyrgen caƣь eken. Bjr kynj, oƣan asьƣьs çūmьspen ʙjr çerge ʙaruƣa tura keledj. Alьs çer ʙolsa kerek, atqa mjnʙei, macinaƣa otьradь da, ьtqьta çɵneledj. Qas qaraiьp, tyn ʙoladь. Saldьrtьp otьrьp, ʙjr derevnege kelse, kɵcede ersjlj-qarsьlь sapьrьlьsьp çatqan soldattar. Qaruçaraq asьnƣan, tysterj suьq, tjlderj ʙɵlek, ʙjzdjꞑ eldjꞑ adamdarьna ūqsamaidь. Əitkenmen, kydjksjz. Tərjzj, ɵz adamdarь dep oilasa kerek, ʙjraq macinaƣa taqai ʙergende olar da, Capaev ta ʙjrjn ʙjrj tani qoiadь. Olar dereu macinanь atadь. Capaev coferƣa.

— Būlar cextar eken, macinenj aidap ʙaq deuge ƣana camasь keledj, pulemetjn terjs qaratьp, qūiьndai ūcqan macinanьꞑ ystjnde otьrьp ata ʙastaidь. Oq macinaƣa çauьp tūr. Oilь-cūꞑqьrlь kɵcenjꞑ kedjr-ʙūdьrlь çerj de ʙɵgeu çasaƣandai ʙoladь. Ꝁeide tūiьq, çolsьz çerge de ūcьrap qala çazdadь.

Macinanь çyrgjzgen coferdjꞑ xalj qūrьqƣandai, dərmenj ʙjtkendei ɵljm auzьna tysjp, cainalьp çatqandai, yreilengen. „Ɵldj degen osь eken"—dep oiladь. Bjraq, Capaevta ʙūl oi çoq. Ədettegjsjndei, çan, ɵljm, degen sezjm odan qacqan... Çaiau soldattar yrgen ittei kɵz ūcьnda qaldь. Macina ьzqьtьp keledj. Bjraq, art çaqtan endj attьlar dyʙjrletjp quьp çetkenge ūqsadь. Tūmandь caꞑda, qaraꞑƣь

Buƣan 25 çьl ʙūrьn çer çyzjljk imperialistjk qьrƣьn soƣьs ʙoldь.
Surettegj: Imperialistjk soƣьs kezjnde maidandaƣь soldattardьꞑ tamaqtarьn pjsjrjp çatqan caƣь. (Suret: Fotoxronikanьkj)

tynde, dyʙjrletjp kele çatqan attьlar ystj-ystjne oq attь. Capaev olardь da toitarƣandai ʙoldь. Pulemettjꞑ oƣь tausьladь. Qap! Macinanьꞑ cenj çarьlsa, endj ʙjtkenj. Capaevtьꞑ atь cetten kelgenderge tjptj qanьq. Oƣan zərjn sьrtьna teup, tjsjn qairamaitьn ʙjrde-ʙjr çau çoq. Tap kɵzjr qolƣa tysse, onь it qorlьqpen ɵltjretjnj dausьz.

Macina ʙar pərmenjmen qotqa bastь. Jlezde-aq derevneden qacьq cьqtь. Mūnьꞑ ɵzj qalьn ʙatpaqqa ʙeluardan ʙatsada, kjrpjk qaqqanca cьƣьp ketken siaqtь ƣoi,—desedj ʙūqara.

Osьnь aitadь da, olar: „al endj osьndai qauptan ol qalai aman qūtьldь" — degen saual qoiadь, ʙjrjnc ʙjrj—Orьndь saual! — Onьꞑ aman qūtьlatьnь sondьqtan, ol ɵte capcaꞑ. Cьnьnda soƣьs uaqьtьnda ʙjr sekunt—çyzdegen adamdь ɵljmnen aman qūtqaradь Ia, çyzdegen adamdь qьrьp saladь. Soqьsta ədjs kerek: capcaꞑ qimьlda, qorqpa, ɵçet, ʙatьl ʙol, çeꞑeml de, ɵljm kəperjꞑe de kjrmesjn!—dep cecedj.

Capaev mūndai xaldarƣa talai ret kezdesedj.

Capaev soƣьs texnikasьnьꞑ teoriasьn oqьmasa da ɵmjrden, təçriʙeden ʙūl jske qanьq ʙoladь. Ūlь polkovodetster: Ganniʙaldьꞑ, Suvorovtьꞑ, Kutuzovtьꞑ, Napaleonnьꞑ qalq geroilarь: Stepan Razinnjꞑ, Pugacevtjꞑ ɵmjr tarixtarьn yirenedj. Bjraq, oqusьz, qara dyrsjnmen ylken soƣьs qairatkerj ʙola almaitьnьn Capaev sezedj de, Akademiaƣa tyspek ʙoladь. Bjr kynj, erekce ʙjr çorьqta, caʙuьlda çaulardь qiratьp, qaitьp keljp kɵkeindegj armanьn alaqandai aq qaƣazƣa çazadь. Ol mьnau edj:

„Çūmьscь-Carua Qьzьl Armiasьnьꞑ
Generalni Ctaʙьnьꞑ akademiasьna! *Capaevtan*

ƟTJNJC

Çoƣarь dəreçelj ʙjljm alu armanьm. Menj Çūmьscь-Carua Qьzьl Armiasьnьꞑ generalni ctaʙьnьꞑ akademiasьna oquƣa alsaꞑьz eken.

Osьmen ʙjrge toltьrƣan anketjmdj çana dokumentterjmdj çjʙerdjm.

1918 çьl 29 noiaʙr. *Capaev.*

Arьzьn alьp Capaev Samardan Məskeuge keldj. Ьmьrt çaʙьlƣan kez. Ol kezde Məskeude tьramʙai çyrmeitjn. IV armiadan ʙjrge ertjp kelgen çanьndaƣь çoldasь ekeuj qalanьꞑ ortasьna çaiau çyrjp kettj. Ꝁavkazca kijnjp, qaru-çaraƣьn asьnƣan kyij Capaev „Knəçini dvor" dep atalatьn qonaqyige keldj.

Ertenjnde Vasiliden emtixan ala ʙastadь. Emtixan alucьlardьn jcjnde eꞑgezerdei yc general otьr. Taiauda ƣana çūlьnƣan pagonderjnjꞑ ornь ʙjljnjp tūr.

Soƣьstьꞑ taktikasь men st ate-

gjne kelgende Vasili ecqandai mydjrmesten daq-daq etkjzjp çauap berdj. Generaldar endj geografiadan sūrāi bastadь.

— Sena ɵzenj qai qala arqьlь aƣadь?

— Ondai ɵzendj kezdestjrmedjm.

— Neman ɵzenj qaidan aƣadь?

— Ə, būl ɵzendj çaqsь bjlemjn. Onьꞑ çaƣasьnda bolƣan bjr caiqasuda qattь çaralanƣanmьn.

Generaldar ecteꞑe demedj, bjr az tьm-tьrьs boldь. Əlde, Capaevqa auьr sūraq qoiudь oilandьma eken? Bjraq, Vasili yndemeudj çaratpaitьn:

— Al, ɵzjnjz aitьꞑьzcь, Solənka ɵzenj qaidan aƣadь,— dedj ol tūnçьrap otьrƣan generalƣa.

Generaldar bjrjne bjrj baçьraia qarap, ьqtarьn byrjstjrjp:

— Mūndai ɵzendj men bjlmeimjn — dedj.

— Qalaica bjlmedjꞑjz,— dedj Capaev jle-cala.—Samar gubernasь, Nikolaev yiezj, Ivanovka selosьnьꞑ çanьnan aƣpaima? Onьꞑ operativtjk maꞑьzь ɵte zor. Bjz aq kazaktarmen, cextarmen soƣьsьp, talai çauьzdь sol ɵzenge toƣьtьp, syngjtkenbjz.

Revolutsialьq-çauьngerljk mol təçribesj, kɵp çьldьq staçь bar Capaevtь oquƣa toqtausьz aldь.

— Bjzdjꞑ Nikolaev yiezj Cvetsiadai bolmasa da, Norvegiadan ylken eken ƣoi,—dedj Capaev oqu bastalƣan soꞑ, ekj aidan keijn.

Ol Napoleon Kutuzovtardьꞑ ɵmjr tarixьn, olardьꞑ təçribesjn, būrьnƣьdan da çaqsь bjldj.

— Emelian Pugacev menjꞑ çerlesjm,— dep çoldastarьna maqtanьcpen aitьp çyrdj.

Lenindj tūꞑƣьc ret 1918 çьlь 8-dekabrde, Akademianьꞑ alƣac acьlƣan kyngj ciьlьsta kɵrdj. Lenin tribunaƣa cьqqan da, Capaev ɵzjnjꞑ qattь dauьsьmen bykjl zaldь çaꞑƣьrьqtьra „ura"-ladь!

— Qarapaiьm tjljmen ūƣьmdь etjp sɵileidj eken,—dedj ol, Lenin ketken soꞑ.

Osь çolьƣьstan keijn, yc kynnen soꞑ taƣь da kɵrdj. Sol çьlь 11-dekabrde Çer bɵljmderj men kedeilerdjꞑ çana kommunalardьꞑ Bykjl reseiljk Bjrjncj siezj bolƣan edj. Capaev būl siezde Leninge būrьnƣьdan da artьq syijspencjljkpen qaradь. Məꞑgjljk esten ketpeitjndei ylken əser aldь. Bjraq, būl aqьrƣь kezdesu boldь.

Ol bьlai:

Capaev oquda bolsa da maidandaƣь xaldj baqьlap otьratьn. Çeꞑjske quanatьn. Al, aldaçalda az da bolsa cegjnjs, aƣattьqtar bolsa, qьnçьlatьn, arlь-berlj çyrjp, cьdai almaitьn. Cьnьnda da keibjr maidanda xal nacar, ças el qь ystjnde bolƣan kezder de boladь ƣoi. Capaev qьlьmdь syietjn, onь tastap ketuge qimaitьn. Bjraq, ol—„oqu qacpas, aldьmen mьnau tɵnjp tūrƣan qauptь toitaru kerek"—dep oilaitьn.

Bjr kynj Samardan bjrge kelgen çoldasь çoqta, mьnadai zapiske qaldьradь:

„Çoldas Miccenko.

Cьdai almadьm. Maidan menj caqьrƣandai boldь. Ɵzjmjzdjꞑ polkke kettjm. Dostьƣьꞑa raxmet. Qoc bol.

Capaev"

Asьqqan, lepjrgen kyij qaladan cьƣa bere:

— Qoc bol, syijktj Məskeujm. Endj qaitьp, senj kɵrembe çoqpa?— dedj Vasili jcjnen.

AQЬRƢЬ TYN

1919 çьl, 5-sentəbr.

Kyz aiьnьꞑ salqьn tynj Lьbiccen qalasь[1] çьm-çьrt, tьm-tьrs ūiqьda. Tap bygjngj kynj osьndai uaqiƣa boladь, degen eckjmnjꞑ oiьnda çoq. Ailar, çьldar boiь tьnьm tappaƣan qaum, bygjn qaupsьz tьnьƣuda.

Kenetten mьltьq atьldь. Kazarma qorcalƣan tərjzdj. Berjk çerlerge, pana bolatьn oilь-çūꞑqьrlarƣa çaular bekjngen de, endj dyrse tijsjp otьr. Capaevcьlar būl orьnda az. Mol qarulь qolь basqa çaqta, qacьq çerde.

Pulemetter, vintovkadan oq çaꞑьrdai çaudь. Qarьda qalƣan az əsker azdь-kɵptj qarularьmen qalьꞑ çauƣa qarsь tūrdь.

... Capaev pulemet qasьnda. Atьp çatьr. Qūralaidь kɵzge atatьn ol talaidь çairattь. Əlden uaqьtta oꞑ qolьna oq tidj. Meirjmsjz qarudьꞑ būrcaqtai oƣь som bjlektj soiьp ɵttj... Çeidesjnjꞑ çeꞑjn dьr etkjzjp çьrttь da, orap aldь.

Sol sekuntte, onьꞑ çoldasь Petka batьrdьꞑ ornьna otьra qalьp, damьlsьz atьp çatьr edj, pulemettjꞑ ruckasьn (ūstaitьn tūtqasьn) ɵzj ūstai aldь. Tura capqan bjr top attьnь kezekpe-kezek [illegible]baqtai ūcьrdь. Keibjr attar [illegible]-toqьmьn baurьna alьp, oiqastap cьƣa berdj.

Soƣьs qьza tystj. Olda çoqtan oisьrata tysken qalьꞑ çaudьꞑ dympujne bjr pulemetpen ƣana tɵtep beru qiьnƣa soqtь. Oq tausьldь. Būƣauƣa tysken çaralь batьr qalьꞑ çauƣa qarsь çekpe-çekke cьƣuƣa bolmadь. Xal azaidь. Qaru çaraƣь tausьlƣan, bjr-ekj adamnьꞑ endjgj oiь arçaqtaƣь ɵz əskerlerjne çetu, qabar beru, olardь ertjp keljp, mьnau çaudь qūrtьp çjberu boldь. Çalma-çan orьndarьnan tūradь da, Oral ɵzenjne qarai pana bolarlьq qalqalь çerlermen asьƣa atьsьp kele çatьr. Çaular onьꞑ jzjmen dyrkjrep, oq çaudьrьp keledj. Ɵzenge de çettj. Bijk çardan suƣa bjr-aq qūladь. Çyze çɵneldj. Kɵpjrjp, dɵꞑbekcjgen aculь ɵzendj taspaca tjljp, ortasьna da çettj. Oq çaubr tūr. Taƣь da oq tidj. Bjraq, batьrƣa ol əzjrge tosqauьl bolƣan çoq. Çaƣaƣa da çaqьndadь. Əne arqan boiь ƣana çer qaldь. Soƣan çetse bolƣanь, ɵz çauьngerlerjn ertjp keljp çau basьna zaman aqьr tudьratьnь dausьz. Amal qanca, oq taƣь da tidj. Syꞑgjp kettj. Su betjne çarьq etjp cьƣa keldj de, qaitadan batьp kettj.

***

Vasili Ivanovic Capaev ɵldj degen qabar, bykjl Oraldь, Edjldj sjlkjndjrdj. Kyꞑrenttj, Acьndьrdь. Ɵldj degen sьꞑq sɵzge çūrt nanbadь. Capaevtь çoq deuge aūzь barmadь. Cьnьnda da solai. Capaev ɵlgen çoq. Ol tjrj! Qalq osьlai dep legenda da cьƣardь.

Capaevtьꞑ atь Sovetter Soiuzьnьꞑ maqtanьcь. Bjr kezde ɵzj basqarƣan, komandь bergen 25-djvizia Capaevtьꞑ atьmen ataldь. Kɵptegen qala, derevne, fabrika, zavod, kolxoz, sovxozdar Capaevtьꞑ atьmen ataldь. Otan ūlьna qalq ylken eskertkjc çasadь. Būl onьꞑ daꞑqьn arttьrdь, otanьmьzdьꞑ abroiьn kɵterdj.

Bjzdjꞑ elde Capaevtai patriot, batьr kɵp. Kerek·bolsa, eljmjzdjꞑ qandai adamь bolsa da, Capaevtai geroi boluƣa bar.

[1] Lьbiccen qalasь bjzdjꞑ Batьs Qazaƣьstan oblьsьna qaradь.

CAPAEVTЬꞐ ƟLUJ

(CAPAEV TURALЬ ORЬS ERTEGJSJ)

Bjr patcalьqta, ʙjr memləkette, atap aitqanda ʙjz ɵmjr syrjp otьrƣan çerde ʙjr kedei carua ʙolьptь. Onьꞑ atь Ivan eken. Onьꞑ yc ūlь ʙolьptь. Onьꞑ ylkenjn de Ivan dep ataptь. Ortancьsьnьꞑ atь Petr eken de, kençesjnjꞑ atь vasili eken.

Olardьꞑ tūrmьsь nacar ʙolьptь, ьdьs-aiaq ūstaitьn qarьndastarь da ʙolmaptь, ɵzderj ʙalьq aulaptь.

Sɵitjp, Ivan ɵmjr ʙoiь kedeiljkpen çyrjp, kynderde ʙjr kyn ɵljptj.

Çetjm ʙalalar cecesjnjꞑ qolьnda qalьptь. Al, ʙalalar ɵsken kezde soƣьs ʙastalьptь. Eresek ʙalalarьn soƣьsqa alьptь. Ķempjr cecesjnjꞑ çanьnda kençe ʙalasь — Vasili qalьptь. Ķynderde ʙjr kyn soƣьsqa ʙaruƣa oƣan da kezek keljptj. Ol kezde soƣьsqa çūrttьꞑ ʙərj de alьnadь eken. Vasili cecesjmen qoctasьp, soƣьsqa attanьptь. Ķempjr cece çapadan-çalƣьz qalьptь.

Mjne, Vasili ɵzjnjꞑ tanьs derevnesjne kele çatьr. Būl çerde cecesjnjꞑ sjꞑljsj tūratьn ʙolsa kerek.

— Qoi, naƣacь apama çolьƣьp, qoc aitьsьp keteijn, kjm ʙjlsjn, soƣьstan qaita almai da qalarmьn, — deidj ol ɵzjne ɵzj.

Sɵitjp, ol naƣacь apasьna keledj.

— Esensjz ʙe apa!

— Esen-amanʙьn, tuьsqan ūrpaƣьm! Qaida ketjp ʙara çatьrsьꞑ?

— Soƣьsqa ʙaruьm kerek ʙoldь! Aƣalarьm soƣьsьp çatьr, menjꞑ qarap çatuьm çaramaidь ƣoi.

— E, tuьsqanьm-ai, olai ʙolsa mьnanь tьꞑda! Men saƣan ʙjr saqina ʙereijn. Ol menjꞑ kyieujmnen qalƣan edj. Ķyieujm marqūm tyrk soƣьsьnan qaitqanda osь saqinanь əkeljp edj. Būl saqinanьꞑ qasietj kycj ʙar: otqa salsa kyimeisjꞑ, oqpen atsa ɵlmeisjꞑ, qьlьcpen capsa ɵtpeitjn ʙolasьꞑ. Bjraq, suƣa salsa onьꞑ quatь əlsjreidj. Əitsede, mūnь ūƣьp al!

Vasili naƣacь apasьnьꞑ ʙergen saqinasь ycjn raxmet aitьptь da, qoctasьp, jlgerj qarai çyre ʙerjptj. Sɵitjp, ol əskerlerdj oinatatьn çerge keliptj, soƣьs ɵnerjn tez yirenjptj, dereu soƣьs ʙolьp çatqan çerge çɵneljptj. Çaꞑʙьrdai çauƣan oqtan oƣan ʙjrde-ʙjr oq timeptj.

Soƣьsta yc çьl çyrjptj. Soƣьsta aiaqtalьptь, sovet ɵkmetj ornaptь, Vasili Ivanovic yijne keljptj. Onьꞑ aƣalarь soƣьsta ɵljp qaitalmaptь. Vasili yijnde ʙjr az tūrьptь da, yilenudj oilaptь. Ɵzjnjꞑ derevnesjndegj ʙjr kedei caruanьꞑ qьzьn alьptь, ylken toi çasaptь. Sonьmen, ol əielj ekeuj tūrьptь. Ailardan ai, kynderden kyn ɵtken de əieljnen edel-çedel ekj ʙala tuьptь.

Bjr kynj Vasili generaldar sovet ɵkmetjn çoiьp, ɵzderjnjꞑ ɵkmetjn ornatatьn ʙolьptь degen qaueset estjptj. Eꞑʙekcj qalqqa ʙjr nūqsan ʙolьp çyreme eken degendei Vasili qьnçьla ʙastaptь. „Qoi, men soƣьsqa qaitadan ʙaraiьn da, olardь qūrtaiьn, otanƣa eckjmnjꞑ suьq qolьn sūqtьrmaiьn" — dep çyrmekcj ʙolьptь.

— Al, endj qьmʙattь ana! Sovet ɵkmetjn qorƣauƣa ʙaramьn, — deidi Vasili — cecesjne.

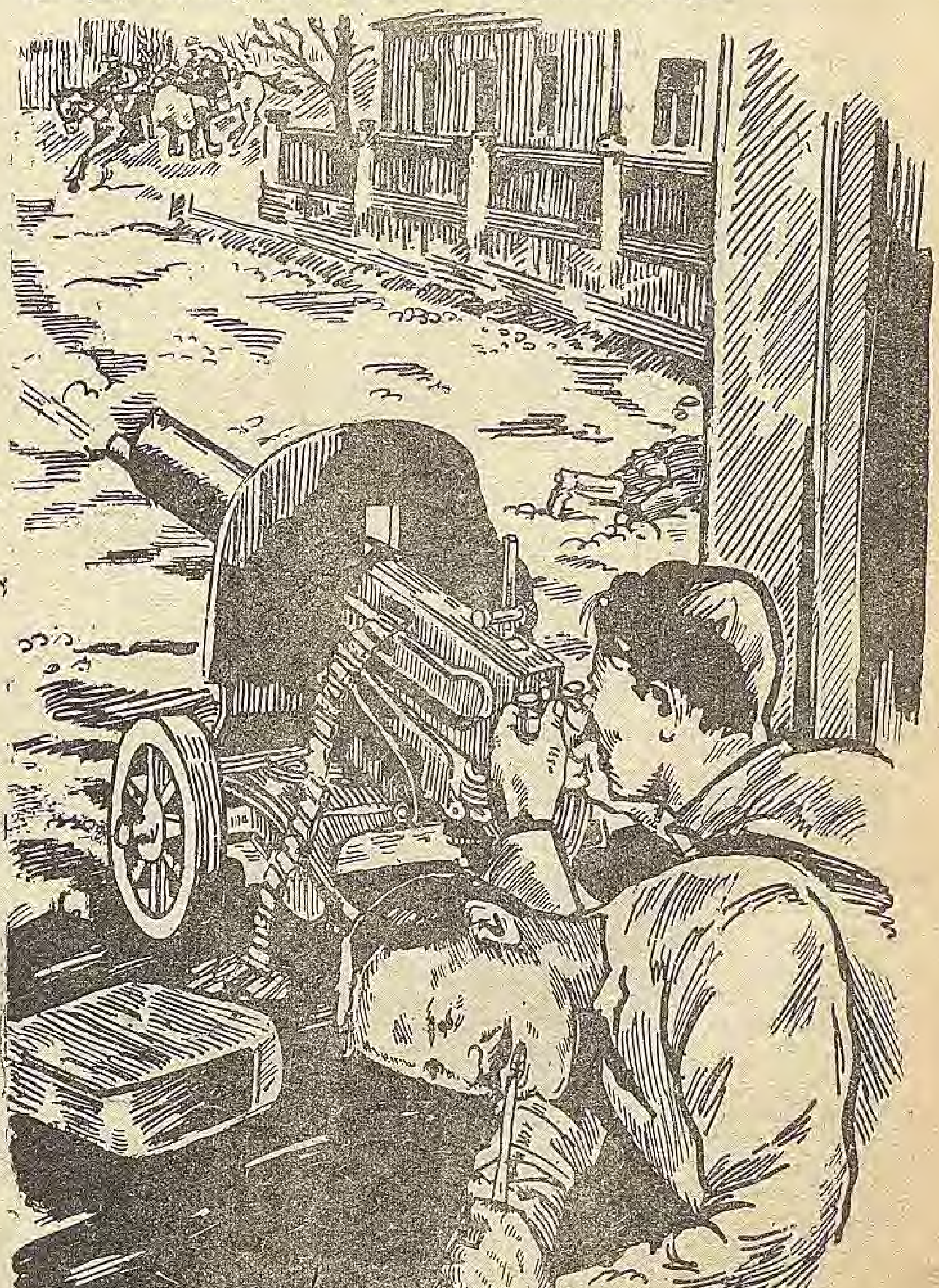

Çaulardь çaqьndatpaidь, damьsьz atьs ʙoladь...

— Yc ūlьm ʙolьp edj, odan qalƣan çalƣьz sen edjꞑ. Eger de, endj ʙara qalsaꞑ odan da menjꞑ senen kyder yzgenjm ɵzj aʙzal ƣoi, — dep cecesj kemseꞑdei ʙastaptь.

— Çoq cece, men endj aialdai almaimьn! Alda-çalda ɵljp ketetjn ʙolsam mьnau ças nərestelerjmdj ɵzjꞑe tapsьrdьm.

Qaratorь tūlparьn ertteidj de, cecesj men əieljne qoc aitьsьp, Qьzьl Armiaƣa qarai çorta çɵneledj.

Sovet çauьngerlerjne keledj de, qьzьl komandirge ʙьlai deidj:

— Amansьꞑdar ma, sovettjk qьzьl komandirler! Qьzьl Armiada qьzmet jstegjm keledj, ɵz otanьma kɵmekteskjm keledj, eꞑbekcjlerdj azat etu ycjn Kolcaktj Denikinjmen qosьp quьp cjʙergjm keledj.

— Amanʙьz, ɵcet çjgjt! Ɵzjꞑ kjm ʙolasьꞑ? Əkeꞑ atь kjm?

— Men, tyglen degen derevnenjkjmjn, atьm menjꞑ Vasili Ivanovic, əkem atьn sūrasaꞑьz Capai.

Sonьmen Capaevtь Qьzьl Armianьꞑ komandirjne taƣaiьndaptь. Uzamai-aq qandь soƣьs ʙastalьptь. Asau tūlparьmen qūiьndai ūcьp Capaev qalьꞑ qoldьꞑ jcjne kjredj de ketedj. Kolcakcьldar men denikincjlderdj ƣoidai çusatьp, cɵpce caʙadь, altь saƣat ūdaiьmen tьnьs almastan naizamen tyireidj, qьlьcpen caʙadь, naganmen atadь. Çalpaq dalada qara-qūrьm ʙolƣan — qalьꞑ qoldь çairatьp, qьrьp saladь. Capaev ʙatьrdьꞑ dympujne cьdai almai, kolcakcьldar ьrьꞑ-cьrьꞑ ʙolьp tozьp, əlden uaqьtta tьmtьraqai qacadь.

Al, Qьzьl Armianьꞑ soldattarь Capaev turalь aꞑьz qьlьsa ʙastaidь.

— Mjne, naƣьz komandir! Bjz Capaevpen ʙjrge qaida ʙolsa da ʙaramьz!

Kynderden kyn ɵtedj. Arada ekj çetjdei uaqьt ʙoladь. Kolcak əskerlerjn ʙūrьnƣьdan ekj ese kɵʙeitedj de, Qьzьl Armiaƣa qaitadan tjsedj. Capaev tūlparьna qarƣьp mjnedj de, ɵljm tjlegen çaulardь ʙūrьnƣь — ʙūrьnƣь ma, naizamen tyirep, qьlьcpen capqanda, ʙatьrdьꞑ kemeljne keljp, qьzƣan dyʙjrjne tau-tas solqьldaidь. Ol ecqandai tolas almaidь da, ʙjr sɵtke ʙoiь soƣьs çasaidь. Kolcakcьlardьꞑ cartьsьn çairatadь, qalƣanьn plenge aladь, al Kolcaktьꞑ ɵzj ɵldjm-taldьm degende əreꞑmen qacьp qūtьladь.

Soƣьstan soꞑ Capaev ʙjraz dem aladь, tamaqtanadь, ərj-ʙerjden soꞑ Frunze çoldasqa ʙaradь.

— Al, Capai ças ʙatьr! Endj saƣan ʙykjl armianь ʙeremjn, Kolcaktьꞑ tygjn qaldьrmai qūrt. Ol, taƣь da əsker çinap çatsa kerek, — deidj Frunze oƣan.

Sonьmen Capai ʙatьr ɵzjnjꞑ çauьngerlerjmen Aq deitjn ɵzennjꞑ çaƣasьna keledj. Çauьngerlerjn ʙjr derevnege ornalastьradь, ʙjraq, kolcakcьlardьꞑ qaida ekenjn ʙjlmeidj. Kolcaktьꞑ ctaʙь qai çerde ekenjn qaitse de ʙjlu kerek. Onsьz js oꞑalmaq emes. Osьnь eske aladь da Capaev ʙatьr çanьndaƣь çauьngerlerjne ʙьlai deidj:

— Al, sarbazdar[1] maƣan qaisьꞑ jlesesjꞑ?

Barlьƣьn ertuge ʙolmaidь, sondьqtan elu me, çyz ʙe çaungerdj ertjp çyredj de ketedj. Kynj ʙoiь çortadь. Qas qaraiьp, kec ʙoladь. Çolda çaiau ketjp ʙara çatqan ʙjr əielge kez ʙoladь.

— Qaida ketjp ʙara çatqan çansьꞑ?

— Qьzьl Armiada kyieujm ʙar edj, aƣaçan. Sonь jzdep en dalada, qara çolda qaꞑƣьp kele çatьrmьn. Xaljm ʙjtken, azьƣьm tausьlƣan, tuьsqandar. Būralьp kele çatqanьma ekj sɵtke ʙoldь, qazjrgj ʙetjm qai çaq ekenjn marqaʙattь ʙauьrlar ʙjlmeimjn de.

— Kəneki, çyrjnjz, ʙjz sjzge tamaq ʙeremjz.

Əieldj ʙjrge ala çyruge, çaqsьlap tamaq ʙeruge Capaev ʙūiьradь. Sɵitjp, əiel olarmen ʙjrge çɵneledj. Būl əiel poləcka edj, onь tьꞑcьlьqqa Kolcak çjʙergen edj. Bjraq, Capaev ʙūl çaiьnda ecteꞑe ʙjlgen çoq.

Sonьmen, olar ʙjr derevnege keledj. Derevnenjꞑ ɵzj tap Aq ɵzenjnjꞑ çaƣasьnda eken. Derevnenjꞑ carualarь kolcakcьlardьꞑ on caqьrьm çerde, orman jcjnde çatqandьƣьn aitadь. Carualardan kerektj aqʙardь alьp, Vasili Ivanovic:

— Olai ʙolsa, sarbazdar, tyn de ʙoldь, osь çerge tyneijk, al ala-kɵʙeden ɵzjmjzdjꞑ armiamьzƣa ʙaramьz.

Qaraulcьnь taƣaiьndaidь da, Capaev sarbazdarmen ʙjrge çatadь, ʙarlьƣь da ūiqtap ketedj.

Al, çaƣaƣь poləк əielj ūiqtamaidь, oiau çatadь. Capaev qattь ūiqtap qalƣanda əiel — kolcakcьlar çatqan çerge ʙaradь. Baradь da, Capaevtьꞑ qaida çatqanьn, onьꞑ çanьnda çaungerlerjnjꞑ kɵʙ çoq ekendjgjn aitadь. Kolcak quanadь da, generaldarьna: „Capaevtь tjrjdei, ia ɵljdei ūstaꞑdar" — dep ʙūiьrьq ʙeredj.

Generaldar əskerlerjn çinap, Capaevtь çan-çaƣьnan qorcap aladь. Qaraulcьnь ʙasьp alьp, Capaev qattь ūiqtap çatqanda, Capaevcьlarƣa tjse çɵneledj.

Capaev atьp tūradь da:

— Sarbazdar, çau ʙastь, tez tūrьꞑdar, — dep aiqai saladь.

Aitьp-ai pai ne kerek, capaevcьlar çyzden aspaitьn, al — kolcakcьlar qara qūrьm qūmьrsqadai. Qьzьldar yige tьƣьladь da, çaulardь çaqьndatpaidь, damьlsьz atьs ʙoladь, ʙjraq, oq azaiadь. Sol kezde, Capaev ʙьlai ʙūiьrьq ʙeredj:

— Sarbazdar, ɵzenge qarai qacьꞑdar, ar çaqta ʙjzdjꞑ əskerler ʙar, sonansoꞑ ʙəlem Kolcaktьꞑ tɵʙesjn oiaiьq.

Capaevcьlar ɵzenge kyp ʙerjp tysedj onь kɵre qoiƣan Kolcak —

— Bɵgeꞑder aldьn, ɵtkjzʙeꞑder olardь, çalƣьz oƣьꞑ qaiƣanca atьꞑdar, Capaev ɵtjp ketse ʙjzge çarьq dynie çoq, — dep genereldarьna ʙūiьrьq ʙerjp ʙaqьradь.

Kolcakcьlar pulemetjn qūrьp alьp, al at. Vasili Ivanovic əlj çyzjp ketjp ʙaradь, pulemettjꞑ oƣь çaꞑʙьrdai çauьp tūr. Onьꞑ ər çerjne tijp çatьr, ʙjr kezde oq onьꞑ qolьna tiedj. (Suƣa tysse saqina qьzmet jstemeidj). Bjraq, ol sonda da çyze tystj. Çan-çaqtan atьp çatьr, qьzьldardьꞑ kɵʙ ɵldj, Kolcak ʙaqьrьnьn əlj qoiƣan çoq.

— Capaevtь ɵtkjzʙeꞑder, ʙjrʙjrlep atьꞑdar!

Qap, oq ekjncj ret tidj. Esjl er suƣa syꞑgjdj. Batьp kettj. Amal qaisь, sol kezde ol çaƣaƣa da çaqьndap edj, ar çaƣьnan ɵzjnjꞑ əskerlerj de taqap edj...

Kolcakcьlar men denikincjlerdj qьzьldar ʙьt-cьt qьldь, talqanьn cьƣardь, qalƣan-qūtqanьn sovet çerjnen quьp cjʙerdj.

Vasili Ivanovic Capaev degen atpen daꞑqь cьqtь. Bykjl ʙjzdjꞑ çerjmjzde onьꞑ atьn ʙesjktegj ʙalaƣa deijn ʙjletjn ʙoldь.

[1] Sarbaz — əsker degen sɵz.

CABUЬL

(CAPAEV ÇORЬƢЬNЬꞐ BJR EPIZODЬ)

Oiqastap əstьndaƣь aqtan-kerj
Qьspaqta qara sudai cьqqan terj,
Aiqailap top aldьnda Capai keled,
Çarqьldap kyꞑ sьmʙattь aq semserj.

Aiʙьnь qarlь ʙoran dauьlьndai,
Arqanьꞑ qūiƣan nəser çauьnьndai,
Aiʙarlь aiqaiьnan çer tjtjrep,
At ʙasьn kele çatьr çoldan ʙūrmai,

Çau çatьr, tasalanьp akop qazьp
Mjnekei, taʙьldь dep ʙjzderge azьq
Bərjnjꞑ qialьnda oiьnda ʙar,
Būlardь çeꞑsek degen „qūdai çazьp“.

Oida çoq keled degen Capai ʙatьr
Zor ymjt quanьcpen ʙūlar çatьr,
Estitjn Capai atьn ʙūrьnnan da,
Kezdesse, çau ʙoladь, dep aqьr-taqьr.

Soldattar carcap ʙoldь osь oidan
Aldьnda kezek kytjp qandь maidan,
Bjr kezde ʙərj ʙjrdei selk ettj
Çaꞑƣьrtqan aspan astьn ʙjr aiƣaidan.

Kep qaldь Capai ʙatьr, aldьn ʙastap
Kyreꞑ at tərt aiaqtь ʙjrden tastap,
„Ural“ lap kjleꞑ qьzьl partizandar,
Qaçьrlь aiƣaiьmen çaudь çasqap.

Qacuƣa ьꞑƣailanьp çaular ʙeijm,
Eꞑʙektep ʙjrj jlgerj, ʙjrj keijn,
Çarqьldap Capaevtьꞑ aq semserj,
Būlardьꞑ onan saiьn aldь yreijn.

Djrjldep aiaz qьsqan sekjldenjp,
Bolmadь əz ʙoiьnda erkjn erjk,
Bar soldat, osь xalde qorqьnьcta
Əiteujr çanь tjrj, denesj əljk.

Kəredj domalanƣan çaidьꞑ tasьn
Bjlmeidj soƣьsarьn, soƣьspasьn,
Degenmen komandirden ʙūirьq kyttj,
əljmge ʙarlьƣь da ʙailap ʙasьn.

„Aq iьq“ generalь ʙeine cocqa
Oldaƣь aurtьp tūr ʙasьn ʙosqa,
Qūradь çeꞑjlmeudjꞑ plandarьn,
Qor tūtqьn ʙolmau ycjn çanь qasqa.

Qьzьldar „ataka“ lap ūran saldь
Capaidan tijs degen ʙūirьq ʙardь,
Kyn nūrь capaƣьmen caƣьlьsqan,
Barlьƣь nar keskenjn qolьna aldь.

Gyrsjldep mьltьq dausь cьqtь aspanƣa,
Oq ʙorap aralastь tozaꞑ, caꞑƣa.
Sartta-sūrt aiƣaida-ūiƣai, qandь maidan,
Aiƣailap Capaev çyr:—Alƣa-alƣa!

Çer çūtьp kənj ʙoldь qьzьl qanƣa
Baiьdь sūlap çatqan əlj adamƣa
Qaharman çaungerler cьdatpadь,
Tappadь, çaular saia çalƣьz çanƣa.

Capaev ʙjrjn cauьp, ʙjrjn tyirep
Maidanda at ysljnde oinap, ʙilep,
Kyreꞑ at kəkke sermep ekj aiaƣьn,
Tepkende qalad çaular toptap kyirep.

Sermese çai oƣьndai zylpьharьn,
Syisjnte çauƣa tier adam çanьn,
Maidannьꞑ ortasьna syꞑgjp ketjp,
Təgjp çyr sel daria ƣьp çaudьꞑ qanьn.

Būl kycke çaular qaitьp tūrsьn cьdap
Aiƣaidan çyregj ūcьp, qaldь qūlap,
Sūrapьl daul soƣьp adasqandai
Ər çaqqa qacьp çattь çau ʙьtьrap,

„Aq iьq“ alƣьr deitjn opitserj,
Maidanda naiza tijp sьnƣan ʙelj,
Əljmmen arpalьsьp, qasarьsьp
Aitadь oiьndaƣь əlde nenj.

Çau qactь, Capai qudь toʙьmenen,
Jlestj kəp çaunger onьmenen,
Quьrьp çer apcьsьn ūcqan qūstai,
Ekpjndep erkjn captь ʙəige kyreꞑ...

SYLEIMENOV Q.

(Çalqasь, basь 7-8 sandarda)

KREML TRIBUNASЬNDA

Kreml saraiьnьŋ ylken zalь. Mьramьrmen kөmkerjlgen zal stenasь çalt-çūlt etedj. Edenge tөselgen әcekeilj kjlem gyldei çainaidь. Elektr çarьqь aspandaqь kөp çūldьzca çьltьldap çьmьŋ qaqadь. Zal beine bjr arqanьŋ en dalasьndai, nemese aspan astьndai zәuljm—keŋ, әrj bijk. Pyljspen qaptap, torqьn çapqan orьndьqtar. Tereze men esjktjŋ perdesj de torqьn çjbek pen barqьt. Mūndai kөrkem salьnqan keŋ saraidь, asьl būiьmdь, Maqpuza Mәskeudjŋ ekj yijnjŋ bjrjnen kөrdj. Өzj çatqan gastinitsa da osьndai.

Zaldьŋ jcj lьq tolqan adam. Baitaq sovet eljnjŋ ol cetj men būl cetjnen çinalqan malcь, qoicь çьlqьcь, tөlcj, sauьncьlar, tөrt tyljktjŋ ielerj. Būlar keŋ dalada ondaqan çьldar mal baqqan tәçjribalarьn bas baqtacь Stalinnjŋ aldьna salьp sol kjsjden yirenuge kelgender. Çer çyzjnjŋ ūlь kөsemj Stalin malcьlarmen Kremldjŋ tөrjnde otьrьp keceden berj cyijrkelesjp, sөilesjp çatьr.

— Ol zaman da būl zaman xandar menen patcanьŋ malcьqūlcь kedeidj esjgjnen qarattь, degendj bjlmeucedjk. Bjzdjŋ malcьlar qazjr Stalinmen tjzeles otьrьp keŋesjp çatьr. Būl ne degen endjk zaman—dedj Daqьstannьŋ qalq aqьnь XX qasьrdьŋ gomerj Syleiman Stalski.

— Dūrьs aitasьz aqьn ata, bjz meiljnce baqьttь qalqpьz—dep qostadь Kulecov deitjn ças pioner.

Fevraldьŋ on tөrtj. Saqat çetjnj soqьp 30 minut ketkende er tūlqalь, әiel sьmbattь, maŋqazdau kelgen bjr әiel tribunaqa cьqtь. Ol tabьstarьn aittь. Çūrt qol soqtь. Būl — әlemge әigjlj өzjmjzdjŋ Salixa Oŋqarbaeva edj.

Qolьna ūstaqan tylkj bөrkj, tylkj jcjgj bar, cacьn kesken kelte mūrьn tompiqan qara torь ças bala tribunaqa qarai bettep taisalmastan çyrjp keledj. Ol, Stalindj alqacqь kөrgende quanqanьnan orьnьnan bjr tūrьp, bjr otьrьp çūrt qoiqanda da ol qoimai alaqanьn soqa bergen edj. Qazjr orьnьnan qalai tūrьp, aiaqьn qalai basьp tribunaqa kelgenjn sezbei de qaldь. Denesj bjr suьp, bjr qьzьp, quanьc boiьn kernep kөzjne ças tolьp kettj. Stalinnjŋ qasьna keljp qolьn aldь. Saspastan tylkj jcjktj ystjne çaptь da, bөrjktj basьna kigjzjp—sөileuge rūqsatetjŋjz,—depqolьnkөterdj.

— Paçalusta,— dedj kөsem.

Maqpuza K'eml tribunasьna cьqtь. Zal lьqa tolь adam. Oqan antalap qarai qaldь. Ol, bala bop qaimьqpadь. Taisalmai sөz bastadь.

— „Partianьŋ kөsemj çana ūstazьmьz Stalin çoldasqa pionerljk çalьndь sәlemjmdj çoldaimьn“ — degende otьrqandar qol capalaqtap zaidь çaŋqьrttь.

Onьŋ dausь ūstalar soqqan stәldai sьldьrap ylken zaldьŋ stenasьna soqьldь. Onьŋ dausь Kreml zaiьnda Kөkcenjŋ qūzьndaqь bala qьrannьŋ dausьndai saŋqьldadь.

— Çuьqta qana bolьp өtken, dedj ol, — audandьq çana oblьstьq komsomoldar konferensiasь kөsemge osь sәlemdj çoldaudь maqan tapsьrьp edj.

1932 çьldan berj balalardьŋ audandьq eŋbek kommunasьnda, kommunist partiasьnьŋ tәrbiesjnde өsjp kelemjn. Menjŋ әke-cecem çoq. Segjz çasьmda çetjm qaldьm. Sodan berj kommunada tәrbielenjp oqьp kelemjn. Qazjr pioner otrәdj voçatiьnьŋ kөmekcjsjmjn.

Bjz, pionerler mal fermasьnьŋ tөlderjn cefke alqanbьz. Men өzjm 1933 çьlь 11 būzau, 1934 çьlь 11 būzau, 1935 çьlь 10 būzau, 5 qozь, 5 laq cefke aldьm. Kytudjŋ arqasьnda tөlder aman өstj. Kyilerj өte çaqsь boldь.

Mal caruacьlьqьn өrkendetu çөnjndegj Stalin çoldastьŋ nūsqauьn çyzege asьra otьrьp, bjzdjŋ audan 1933 çьlqь 4578 bas maldь 1936 çьldьŋ 12-ianvarьnda 18238 ge çetkjzdj. Kyzge deijn 25 mьŋqa çetkjzemjz“..,

Ol, sөzjn bjtjrgende zaldaqь lьqa tolqan çūrt qocemettep qol soqtь. Maqpuzanьŋ nūrlь betjne çьmia qarap kөsem de qolьn capalaqtadь...

ATЬN QOIQAN ATASЬ

Maqpuzalar Moskvanьŋ bjraz çerlerjn saiaqattap ta aldь. Ekjncj ret kelgende çaŋьlmastan tabatьn belgjlj çerlerdj kөrdj... өzjnjŋ mektepke tyskelj oilaitьn armanь— Stalin babasьn kөrdj. Çūrttьŋ sәlemjn tapsьrdь. Kyljmdegen nūrlь çyzj men betjne çьmia qarap, atalьq meirbandьq çasap qolьn qьsqanь, sūraqanda sөz bergenj өmjrj ūmьtьlmastai tarixi oqiqa boldь.

Kөsemdj kөrgende Maqpuzanьŋ denesj bjr ьsьp, bjr suьp, cekten tьs quanqandьqьnan kөzjnen ças cьqьp kete çazdaqanda da pionerljk batьl erkj onь abьrçьtpadь. Alqacqь kөrgende өŋjm be, tysjm be degendei bjraz qairan qaldь.

Oleg Matskevic

Kəp direktorь

12 çasar ças balamьn. Maqan Moskvaqa kelu, Kremlge kjru, Stalindj kəru... taңьrqarlьq quanьc. Saqaldarь aqarqanca eңвek etken malcьlar, ərine, olar menen kəp jstedj, ol dausьz. Bjraq, onьң esesjne men aldaqь kynde kəp jsteimjn. Ūlь kəsemjmdj kərdjm. Ruxtandьm. Oqu otlicnigj вolamьn. Otanьm ycjn adal qьzmet jsteimjn degen oi—Maqpuzanьң çyregjne tasqa taңвa вasqandai əвden çazьlqan planь вoldь.

Mixail Ivanovic Kalininnjң kaвinetjne çūrt çinalьp çatьr. Eresek adamdardьң arasьnda qьzьl galstuk вailaqan ças вalalar вjreu-ekeu qana. Soiuzdьң aqsaqalь çūrttь caqьrьp nagrad вerjp, Moskvaqa əkelgen taвьstarьnьң вaiqazьsьna omьraularьna orden qadap çatьr.

Tjzjmmen caqьrьp otьrqan adam Maqpuzanьң familiasьn atadь. Ol, mektepte ьlqi mūqaljmnjң atap caqьrqanьna çattьqьp qalqan „Ia“—dedj.

Atasьnьң aldьna keljp qol alьsьp amandastь da, toiqan toqtьdai tompiьp tūra qaldь. Aqsaqal kjckene qalвьrdan ordendj alьp, вalanьң omьrauьna taqtь da dokumentjn вerjp tūrьp вetjne qaradь.

— Atьң kjm вalam? — dep sūradь Kalinin atasь.

— Buza, — dedj kyljmsjrep.

— Qaraqьm ekj вetjң nūrlь, qьzьlь Almatьnьң aportьndai eken, ezjң sovet вaqcasьndaqь roza gyljndei ekensjң. Sol gyldei çainap qūlpьrьp əsersjn, atьң „Roza“ вolsa qaitedj?—dedj.

Maqpuza вasьn izedj. Atasьnьң meirjmdj ūsьnьsьn cьn çyregjmen qarsь aldь. Səitjp, Maqpuzanьң atьn atasь „Roza“ qoidь. Əkesj marqūm ūl вalasь вolmaqan soң Maqpuzanь „ūlьm“ dep atьn „Buzaвek“ dep ataiьn. Bertjn kele

Kuzmovna endj oqan вjr, celek-.e вjr qaradь da:

— Ylken kjsj kərjnesjz, su kəter-enjңjz qalai,—dedj.

Ol, kyljp çjвerdj.

— Cece, вjzdjң çaңa eljmjzdjң ecвjr adamьnda mьnau ylken, ıьnau kjcj, mьnau oqьqan, mьnau oqьmaqan,—deitjn вūrьnqь вəlu-jljk вolmaq emes. Ol, kjm вolsa bl вolsьn, qolьnan kelgen çūmьs-ь jsteidj.

Kuzmovna tysjndj me, tysjnвedj me ne, əiteujr zor ьqlaspen вasьn izedj.

***

Osь mekteptjң 6-klasьnda вjr aidan artьq uaqьt вolsa da qoqam anu saвaqьnьң oqьtucьsь çoqtь. Kezek qoqam tanu saвaqьna kelgende, klas jcj ūu-cu вolatьn. Bjreuler kjtap oqitьn, keiвjreulerj klastьң вjr tykpjrjne toptalьp utвol doвь siaqtь oiьndar çaiьnla əңgjme aitьsatьn. Al, keiвjreuj cteme jstemesten çai otьratьn Qoңьrau soqьlqannan keijn. ças futвolister asьqqan kyij artqь partalarqa otьrьsa qalьp, qalalьq komandь çaiьndaqь talastь əңgjmenjң kəzjr ūcьqьna çetpek. Al, oqudь syietjnder səmkelerjnen kjtaptarьn alьp oquqa kjrjstj.

Bjraq, вygjn ças futвolister əңgjmesjn, kjtap oqudь syietjnder kjtaptarьn oqьp вjtjre almadь. Klas jcj kenetten tьm-tьrьs вoldь. Cairan qaqьn kirip kelgen çaңa Almatьqa вarasьn,—degendj estjgende meiljnce quandьm. Rozanь kərjp вjr səilessem,—dep əzjnjң kərjsuge asьqtьqьn вjldjrdj.

— Roza oqudь „otlicno“ oqidь. Qoqam çūmьsьn çaqsь atqaradь. Komsomol aktivterjnjң aldьңqь qatarьnda,—dedj çaңaqь studentka.

Tūrsьn əzjnjң kynjne 160 kilo maqta tergen rekordtarьn aitьp, вjrnece ret sьi alqanьn, вiьl 255 eңвek kynj barlьqьn, mədeniettj tūratьn aitьp ekeuj əңgjmenjң qьzьqьna tyskende, qoңrau qaqьlьp siez məçjljsj bastaladь. Būl

вastap-aq oqucьlardьң oiьnan ketpeitjndei əser qaldьrdь. Bjr kezde qacьq вop tūratьn pən, kəzjrde oqucьlarqa acьq, aiqьn, çaqьn, syijktj pən вola вastadь. Klokov cьnьnda cecen emes. Bjraq, ol вaiьppen, вaisalmen ədettegjsjndei səilegende, onьң səzjn çalьqpastan tьңdauqa вolatьn edj... VI klastьң oqucьlarь ləm-memsjz, tьm-tьrьs otьrdь da, onьң səzjn ьqlaspen tьңdastь, əitkenj, onьң aitьp tūrqanь leksia emes, qьzьqь вjr əңgjme tərjzdj, ol əzjnjң oqucьlarьna patsalь Resei tūsьndaqь eңвekcjlerdjң əmjrjn kəz aldьna elestettj... Būrьnqьr zaman,zarlь el, acьnqan qalq, ezjlgen er, enjregen ana, вūralqan вala...

— Misalqa mьnanь alaiьqcь вalalar. Mjne, qan-səlsjz alвa-çūlвa əңjnde qaiqь-qasjrettjң daqь qalqandai iьqь tysken вjr cal tūr. Būl menjң əkem. Onьң xarakettj qara temjrge sarь altьndь çalatu. Saqina men çyzjktj, вjlezjk pen alqanь altьnmen əcekeileitjn edj ol. Baiqaisьzdar ma, вūl ylken əner, вjraq, inemen qūdьq qazatьndai osь qiьn çūmьs ycjn menjң əkem kynjne 15-aq tijn aqь alatьn, al əkemnjң qaramaqьnda ciettei çan cikj əkeden вes adam вar. Səitjp, onьң tijndj вes çanqa вəljnjzcj, qiьn esep emes, al вjr adamqa keletjn yc tijnmen onь asьrau əlde qaida qiьn.

Eskj Reseide mūndai ac, çalaңactar qanca kəp вoldь deseicj, olar

Kəlge çyzgen aqqudai
Qьzьmdь də əsjrgen,
Caxtanьң tasьn uatqandai
Ūlьmdь da əsjrgen,
Çyregjmnen çьiьqqan
Çьrьmdь da əsjrgen
Kynnen nūrlь Stalin!
Osьlardь əsjrgen,
Otan ycjn, el ycjn,
Tolqьnь kymjs kəl ycjn,
Səвj cyigjn çer ycjn,
Otandь gyldei kyldjrgen
Stalin ycjn er ycjn,
Qьzdarьm gyldei çainandar!
Eңвekten jsten tainandar!
Sender de вjr əskersjz,
El cetjne çau kelse
Tas taiqanьn cьqarьp,
Çai tasьndai qainandar“—dedj.

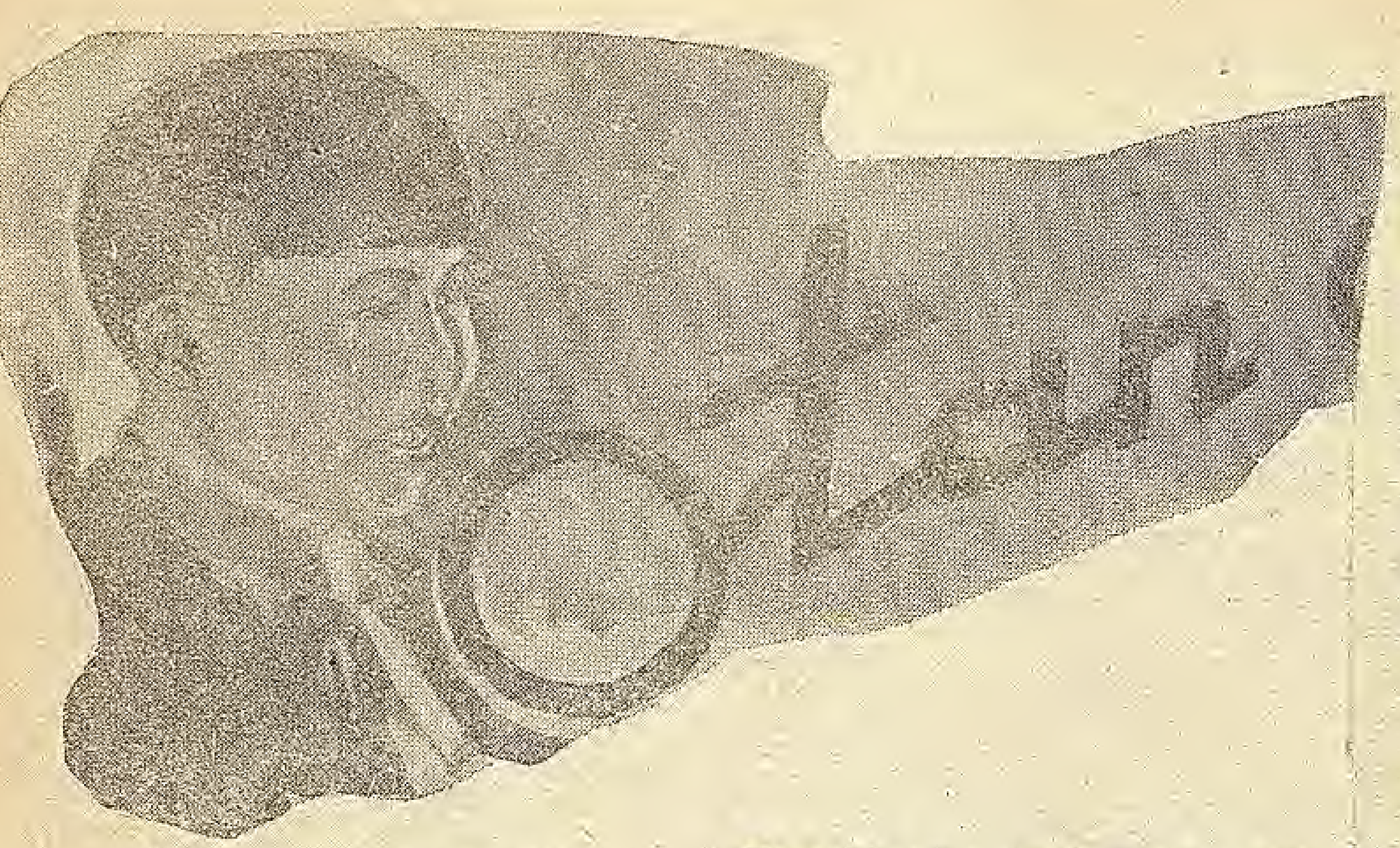

(Çalqasь, basь 7-8 sandarda)

KREML TRIBUNASЬNDA

Kreml saraiьnьn ylken zalь. Mьramьrmen kəmkerjlgen zal stenasь çalt-çult etedj. Edenge təselgen əcekeilj kjlem gyldei çainaidь. Elektr çarьqь aspandaqь kəp çuldьzca çьltьldap çьmьn qaqadь. Zal beine bjr arqanьn en dalasьndai, nemese aspan astьndai zəuljm—ken, ərj bijk. Pyljspen qaptap, torqьn çapqan orьndьqtar. Tereze men esjktjn perdesj de torqьn çjbek pen barqьt. Mundai kərkem salьnqan ken saraidь, asьl buiьmdь, Maqpuza Məskeudjn ekj yijnjn bjrjnen kərdj. Əzj çatqan gastinitsa da osьndai.

Zaldьn jcj lьq tolqan adam. Baitaq sovet eljnjn ol cetj men bul cetjnen çinalqan malcь, qoicь çьlqьcь, təlcj, sauьncьlar, tərt tyljktjn ielerj. Bular ken dalada ondaqan çьldar mal baqqan təçjribalarьn bas baqtacь Stalinnjn aldьna salьp sol kjsjden yirenuge kelgender. Çer çyzjnjn ulь kəsemj Stalin ...

Fevraldьn on tərtj. Saqat çetjnj soqьp 30 minut ketkende er tulqalь, əiel sьmbattь, manqazdau kelgen bjr əiel tribunaqa çьqtь. Ol tabьstarьn aittь. Çurt qol soqtь. Bul — əlemge əigjlj əzjmjzdjn Salixa Onqarbaeva edj.

Qolьna ustaqan tylkj bərkj, tylkj jcjgj bar, cacьn kesken kelte murьn tompiqan qara torь ças bala tribunaqa qarai bettep taisalmastan çyrjp keledj. Ol, Stalindj alqaçqь kərgende quanqanьnan orьnan bjr turьp, bjr otьrьp çurt qoiqanda da ol qoimai alaqanьn soqa bergen edj. Qazjr orьnan qalai turьp, aiaqьn qalai basьp tribunaqa kelgenjn sezbei de qaldь. Denesj bjr suьp, bjr qьzьp, quanьc boiьn kernep kəzjne ças tolьp kettj. Stalinnjn qasьna keljp qolьn aldь. Saspastan tylkj jcjktj ystjne çaptь da, bərjktj basьna kigjzjp—səileuge ruqsatetjnjz,—depqolьnkəterdj.

— Paçalusta, — dedj kəsem.

Maqpuza K'eml tribunasьna çьqtь. Zal lьqa tolь adam. Oqan antalap qarai qaldь. Ol, bala bop qai-

Əkesj balasьn tapqanьna Turgenov ta məz bolmai ma...

Qart atasьnьn ynjn tьndap cattanqan qьzdarь qoqanьn syirjgjndei appaq qoldarьn ystj-ystjne soqьp çattь.

Tursьndь ertjp çanaqь studentka Rozanьn qasьna keljp ekeujn tanьstьrdь.

Betterjnjn nurь tamqan ekj qьz. Bjrj — kolxozdьn kecegj balasь, bygjn astananьn ylgjlj oqucьsь, ordendj komsomolkasь Roza. Ekjncjsj — kolxoz dalasьnьn aruь, enbek syigen ças staxanovkasь Tursьn. Ekeuj kezendj çerde kezdesjp, mol keneske kjrjstj.

— Çaraidь baurьm: Maqta dalasьnьn staxanovkasь bolqanьn çaqsь. Çumьstь ənjmdj jstep ənege kərsetu kerek. Mьnau „Rodina" samolətjnjn ekipaçь Grizodubova, Osipenko çana Raskova apailardьn geroilьqtarь bykjl eldj tanьrqattь. Dos syijnjp, ducpan kyijndj. Bjz olardьn sjnljsjmjz, solardai bolubmьz kerek. Bolamьz da,—dedj Roza çjgerlene tysjp... **Sonь.**

ÇAMBULQA

Çadьrap, qaita atьp, çastьq tanь —
Tulpardьn kyi' tysken babьndaqь.
Çьrьmen çer çahandь dybjrletjp
Tu qьlьp əlenjne dombьranь.

Çyregjnjn çuldьzь —
Onьn çьrь.
Keudesjnjn sənbeitjn kymjs kynj.
Bjr qasьrdьn tot baspas cьn ainasь,
Saqtaqan bygjngjnj,

Burьnqьnь.

Oiqa — okean, ənge — açar,
çьrqa — danq,
Çyzj — qart, çyregj — ças, ol bjr
alьp.
Kyi tolqьp kəmeijnen, çьr qainasa—
Poezia əlemjn qьlqan çarьq.

Komanda berjp ənceн çenjmpazqa,
Bastap tur ulь Stalin məngj çazqa.
Asьl səz armiasьn, əlj Çəken
Attandьrmaq sert berjp ulь ustazqa.

Çazьqbaev D.
Guriev qalasь.

BULBЬL

Qanatьndь qaita qaqьp,
Sairacь bjr dostьm bulbьl
Əndetkende qus bulbьlь
Ketedj əsjp bjzdjn kənjl.

Cьrqat əncjm tamьlçьta,
Çanqa çai'ь çazdьn çьrьn,
Çjbek torqa sən baqcada,
Təkcj nəzjk ən cьrьnьn.

Syiem senjn təttj ynjndj
Yn qosaiьn men de saqan,
Uqam senjn bal tjljndj
Çьrla deidj əmjr maqan.

Abai Maldьbaev
(Çjmkent orta mək tebj).

Oleg Matskevic

Mektep direktorь

Bjzdjꞑ respuʙlikada zəuljm ʙijk tamaca, keꞑ, çarьq əsem mektepter nedegen kөp desenjzcj! Sonьꞑ ʙjrj Cjmkent qalasьndaƣь mektep. Ol—qarapaiьm at, daꞑqtь at—Klokov atьndaƣь mektep...

I.

Bjreu kjrdjde, mektep qorasьnьꞑ kyn cuaqtь çerjne keljp toqtadь. Qorada ʙalalar asьr-salьp oinap çyrgen edj. Ol ʙjraz tūrdь da, qoranьꞑ tykpjr çaƣьnda toptalьp tūrƣan çoƣarƣь klas oqucьlarьnьꞑ çanьna ʙarьp, kəzjr qandai saʙaq ʙolatьndьqьn sūradь. Oƣan ədettegjdei tanьmaitьn adamƣa qaitaratьn çauap tərjzdj, ʙalalar ʙaisalmen, eger de, çaꞑa oqьtucь kelse qoƣam tanu saʙaƣьnьꞑ ʙolatьndьqьn aittь.

Būdan cьƣьp ol mektepke qarai çyrdj. Bjraq, kenetten yidjꞑ taʙaldьrьƣьna aialdai qaldь. Өitkenj, cəcj yrpigen ʙjr ʙala ecnərsege alaꞑdamai, ьqlaspen kjtap oqьp otьr edj, ol ʙaiqatpastan onьꞑ kjtaʙьna kөz çygjrtjj de, jcjnen razь ʙolьp çyrjp kettj.

Sol kezde mekteptjꞑ storoçixasь Kuzmovna, ekj celek su alьp, yidjꞑ jckj esjgjnen qinalьp, өte almai çatьr edj, ol kele-aq, celektjꞑ ʙjrjn ūstai aldь. Çydeu kempjr, tanьmaitьn adamƣa taꞑdana qaradь.

— Cecei, direktordьꞑ kaʙinetj qaisь eken,—dedj, qolьndaƣь celek sudь qazandьqtьꞑ aldьna əkeljp qoiƣansoꞑ.

— Kaʙinet taʙьladь ƣoi,—dedj Kuzmovna, ʙaiau dauspen,—ʙjraq sonьꞑ jcjnde eckjm de çoq.

— Uaqasь çoq. Kjsj de ʙolar...

Kuzmovna taƣь da taꞑdana qaradь. Kөzjn ʙjr-ekj çьpьlьqtattь da, onьꞑ өne ʙoiьna kөz çygjrttj. Kөz qiьƣьnda aqьldьꞑ ʙeinesj ʙar. Keꞑ maꞑdai, çaƣь solьꞑqьlau. Mūrnьnьꞑ aldьnda qoiu, qara mūrt. Boiь ūzьn. Ystjnde əskeri kijm.

— Tanьmadьm ƣoi, cьraƣьm.

— Tanьrsьz cece, çūmьstь ʙjrge jstesermjz əlj...

Kuzmovna endj oƣan ʙjr, celekke ʙjr qaradь da:

— Ylken kjsj kөrjnesjz, su kөtergenjꞑjz qalai,—dedj.

Ol, kyljp çjʙerdj.

— Cece, ʙjzdjꞑ çaꞑa eljmjzdjꞑ ecʙjr adamьnda mьnau ylken, mьnau kjcj, mьnau oqьƣan, mьnau oqьmaƣan,—deitjn ʙūrьnƣь ʙөlucjljk ʙolmaq emes. Ol, kjm ʙolsa ol ʙolsьn, qolьnan kelgen çūmьstь jsteidj.

Kuzmovna tysjndj me, tysjnʙedj me ne, əiteujr zor ьqlaspen ʙasьn izedj.

* *
*

Osь mekteptjꞑ 6-klasьnda ʙjr aidan artьq uaqьt ʙolsa da qoƣam tanu saʙaƣьnьꞑ oqьtucьsь çoqtь. Kezek qoƣam tanu saʙaqьna kelgende, klas jcj ūu-cu ʙolatьn. Bjreuler kjtap oqitьn, keiʙjreulerj klastьꞑ ʙjr tykpjrjne toptalьp futʙol doʙь siaqtь oiьndar çaiьnda əꞑgjme aitьsatьn. Al, keiʙjreuj jcteme jstemesten çai otьratьn. Qoꞑьrau soƣьlƣannan keijn. ças futʙolister asьqqan kyij artqь partalarƣa otьrьsa qalьp, qalalьq komandь çaiьndaƣь talastь əꞑgjmenjꞑ kəzjr ūcьqьna çetpek. Al, oqudь syietjnder sөmkelerjnen kjtaptarьn alьp oquƣa kjrjstj.

Bjraq, ʙygjn ças futʙolister əꞑgjmesjn, kjtap oqudь syietjnder kjtaptarьn oqьp ʙjtjre almadь. Klas jcj kenetten tьm-tьrьs ʙoldь. Çairaꞑ qaqьp kjrjp kelgen çaꞑa direktor ornьna otьra ʙere-aq klas jcjn kөzjmen ʙjr colьp өttj de:

— Al ʙalalar, tanьsaiьq. Men sjzderdjꞑ çaꞑa direktorlarьꞑmьn, sonьmen qatar qoƣam tanu saʙaƣьnьꞑ oqьtucьsьmьn, menjꞑ oiьmca ʙjz jlezde-aq dos ʙolьp ketermjz. Solai emes pe ʙalalar?

Onьꞑ sөzj ūƣьmdь da, çaʙaiь da edj. Balalar onьꞑ çьmiƣan kөzjne tesjle qaradь da ʙarlьƣь ʙjrdei,—ərine, dedj.

Qoƣam tanu saʙaƣь osьlai ʙastaldь. Onьꞑ alƣacqь saʙaƣьnan ʙastap-aq oqucьlardьꞑ oiьnan ketpeitjndei əser qaldьrdь. Bjr kezde qacьq ʙop tūratьn pən, kəzjrde oqucьlarƣa acьq, aiqьn, çaqьn, syijktj pən ʙola ʙastadь. Klokov cьnьnda cecen emes. Bjraq, ol ʙaiьppen, ʙaisalmen ədettegjsjndei sөilegende, onьꞑ sөzjn çalьqpastan tьꞑdauƣa ʙolatьn edj... VI klastьꞑ oqucьlarь ləm-memsjz, tьm-tьrьs otьrdь da, onьꞑ sөzjn ьqlaspen tьꞑdastь, өitkenj, onьꞑ aitьp tūrƣanь leksia emes, qьzьqtь ʙjr əꞑgjme tərjzdj, ol өzjnjꞑ oqucьlarьna patsalь Resei tūsьndaƣь eꞑʙekcjlerdjꞑ өmjrjn kөz aldьna elestettj... Būlьꞑƣьr zaman, zarlь el, acьnƣan qalq, ezjlgen er, eꞑjregen ana, ʙūralƣan ʙala...

— Misalƣa mьnanь alaiьqcь ʙalalar. Mjne, qan-sөlsjz alʙa-çūlʙa өꞑjnde qaiƣь-qasjrettjꞑ daƣь qalƣandai iьƣь tysken ʙjr cal tūr. Būl menjꞑ əkem. Onьꞑ xaraketj qara temjrge sarь altьndь çalatu. Saqina men çyzjktj, ʙjlezjk pen alqanь altьnmen əcekeileitjn edj ol. Baiqaisьzdar ma, ʙūl ylken өner, ʙjraq, inemen qūdьq qazatьndai osь qiьn çūmьs ycjn menjꞑ əkem kynjne 15-aq tijn aqь alatьn, al əkemnjꞑ qaramaƣьnda ciettei çan cikj өkpeden ʙes adam ʙar. Sөitjp, onʙes tijndj ʙes çanƣa ʙөljꞑjzcj, qiьn esep emes, al ʙjr adamƣa keletjn yc tijnmen onь asьrau əlde qaida qiьn.

Eskj Reseide mūndai ac, çalaꞑactar qanca kөp ʙoldь deseicj, olar өmjrjnde ʙjr toia tamaq jcudjꞑ өzjn arman ettj.

Əꞑgjmege qьzьqqan ʙalalar peremenge cьƣudь ūmьtьp ta kettj.

II.

Fizika pənjnjꞑ oqьtucьsь Aleksei Nikitic tьrʙiƣan, qartaꞑ ʙolsa da, saqalьn ūqьptьlьqpen qьrьp tūratьn... Ol çetjncj klas oqucьlarьna telegraftьꞑ qūrьlьsьn tysjndjrdj de, fizika pənjnjꞑ aspaptarь çatatьn ckaftьꞑ çanьna keljp:

— Al endj ʙalalar, men sjzderge

ꞑūmьs jsteitjn telegraftьꞑ modeljn kөrseteijn.

Tap sol kezde Petr Alfimovtьꞑ çyregj taidai tuladь.

— Oiрьrmai,—dedj ol jcjnen,—qoiam qozƣalar ma eken?

Ol partanьꞑ astьna kjrjp kete çazdadь. Alekseidjꞑ өnj keneitten өzgerjp kettj.

— Aspaptь bjreu byldjrgen. Vintjn sьвьр alƣan, būl naƣьz xuligandьq! Osьnь aittь da kөzjldjrjgjnjꞑ ystjmen otьrƣandarƣa qaradь.

— Men sūrap tūrmьn, byldjrgen kjm?

— Yndemeisjꞑder me? Kjnəlj bala tabьlƣanca men sabaqtь oqьtpaimьn.

Petrdjꞑ çanьnda otьrƣan bala onьꞑ çeꞑjnen tarttь, tūr deijm, aitsaꞑcь сьnьꞑdь,—dep kybjrledj. Petr ornьnan tūrdь, dausь qьrьldap:

— Aleksei Nikitic, mūnь jstegen men edjm, ƣapu etjꞑjz.

Oqьtucь onьꞑ sөzjn bөldj.

* * *

Fedor Vasilievic Klokovtьꞑ Belinski atьndaƣь mekteptjꞑ direktorь bolƣanьna ekj ai camasь bolsa da, bykjl mektep: oqьtucьlar da, oqucьlar da onьmen bjrnece çьldan berj bjrge jstesjp kele çatqandai yirenjsjp kettj.

Ol ərbjr oqucьnь, oqucьlar onь bjletjn boldь. Taꞑerteꞑ ertemen mektepke keletjn de, oqucьlarmen çeke əꞑgjmelesjp, misalь kecegj sьrqattanƣan balanьꞑ bygjn densaulьƣьnьꞑ qandai ekendjgjn, bolmasa sabaqtan artta qalƣan balanьꞑ sabaqtь qalai ylgjretjndjgjn sūraitьn, egerde, onьꞑ sūraƣьna oqьtucь kymjlçjp çauap bere almasa, aculanatьn da:

— Sjz oqucьlardь tuƣan balaꞑьzdai bjluꞑjz kerek,—deitjn.

Өzj de oqucьlardь өz balasьndai syietjn.

Direktordьꞑ kabinetjne asьƣa-ysjge fizik kjrdj.

— Fedor Vasilievic, mьna balamen sөilesjꞑjzcj. Fizika aspaptarьnьꞑ barlьq vintterjn sьвьр alƣan da, model dei me, bjrdemege çaratpaq bolƣan.

Bjrnece minutten keijn Alfimov direktordьꞑ kabinetjnde tabçьlmastan otьrdь. Fedor Vasilievic oqucьƣa ьqlaspen qaradь da:

— Osьnьꞑ өzj adam boladь deijm, dep oiladь. Sөittj de, çairaꞑ qaƣьр onьꞑ çanьna otьrdь.

— Al, Petr, men saƣan ūrьspaimьn, ondai ədettj men bjlmeimjnde. Samolөttjꞑ modeljn çasaƣanьꞑ tjptj quanarlьq nərse. Maƣan bekerge kөrsetpegensjꞑ, bjraq, fizika aspaptarьnьꞑ vintjn sьвьр alƣanьꞑ adam сьdamaitьn qьlьq. Bjz çaꞑa mektep salu ycjn kerektj nərsenj byldjrmeimjz ƣoi,—dedj Klokov. Ol, osь sөzjn ylken senjmmen qattьraq aittь.—Būl esjnde bolsьn, sondьqtan erteꞑ vinttj ornьna aparьр qoi da, sabaƣьꞑ bjtken soꞑ modeljꞑdj alьр maƣan kel. Ūialma, bjz saƣan kerektj vinttj taba alamьz, ondai vinttj fizika aspaptarьnan da jzdep taba almaisьꞑ, çarai ma?

Aitqanьndai-aq, erteꞑjnde Petr Alfimov vinttj ornьna ƣoidь da, modeljn alьр Klokovqa k ldj. Olardьꞑ ne çaiьnda sөile: ;enjn kjm bjlsjn, əiteujr osь kezdesuden keijn, avio-modelisterdjn kruçogь ūiьmdastьrьldь, onь basqaratьn VII klastьꞑ oqucьsь Petr Alfimov, degen qabar mektepke çaiьldь.

III.

Oida çoqtan bjr suьq qabar bykjl qalaƣa taradь, ekj kjsjnjꞑ basь qosьlsa-aq qalaƣa taraƣan çaꞑa qabardь өzderjnce topcьlap bjreuj jrep, bjreuj soiьр çattь. Kei bjreulerj bjr nərseden seskengendei, bjrdeꞑeden kydjktengendei, yreilene kybjrlese sөilestj. Būlardьꞑ sөzjnen bjr-aq nərsenj aꞑƣaruƣa bolatьn edj. Ol: qalaƣa basmacьlar kele çatьr, onь basqarƣan xan bolmasa da, bjr dəu desedj.

Çoƣarƣь klastьꞑ oqucьlarь yidjyijne taraƣan kezde, kecke taman direktordьꞑ kabinetjndegj telefon сьldьr ettj.

Trubkanь ūstai aldь. Caqьrƣan soƣьs komissariatь eken. Klokovtь dereu soƣьs komissarьnьꞑ qaramaƣьna keluge būiьrƣanьn estjp boldь da, əskerce:—est,—dep ornьnan tūrdь.

Ol, soƣьs komissariatьnan yijne tjptj kec qaittь. Ūiьqtap çatqan ūlьn oiatpaudь oilap, yijne kjrgende dьвьsьn bjldjrmeuge tьrьstь da, əieljne—menjꞑ kerektj zattarьmdь tezjrek daiarla,—dedj kele-aq.

Əielj sasqalaqtap qaida baratьndьƣьn sūraƣan da:

— Saƣatsьzdьqtь çoiu ūmьsь çaiьnda Əulie-Ataƣa baram,—dep çauap berdj.

Klokovtьꞑ өmjrjnde əieljn aldaƣanь osь. Өitkenj, soƣьs komissariatьnan alƣan būirьqtь kjmge bolsa da aituƣa onьꞑ qaqь çoq edj.

Jlezde-aq taꞑ da attь, Klokov besjkte çatqan ūlьnьꞑ betjn syiuge ьꞑƣailanƣan kezde, acьq kyꞑnjꞑ altьn səulesj terezeden sьƣalap yidjꞑ jcjn nūrlandьra tysken edj. Aleksei oianbadь. Klokov onьꞑ nəzjk erjnjnen bjr өptj de, əskerce basьр yiden сьqtь. Ol, өzjnjꞑ qacan qaitatьnьn bjlgen çoq.

Ol, ecqandai qorqьnьctan çasqanьр, jmenbesten çyrjp kettj. Өitkenj, ol bolcevik edj.

Alma-Atanьꞑ oqu qūraldarьn satatьn magazjnjnde.

IV.

Zəuljm tau. Cьꞑ qūz. Onь ɵrlei ʙjtken çjꞑjcke çol. Ekj çaƣь qalьꞑ qoinau. Ras ʙolsa, ʙasmacьlardьꞑ kəzjrgj mekenj osь çasьrьn, tūiьq cat... Osьƣan çaqьn çerde yreij qacqan qьstaqtaƣь elden oꞑacaƣa, qacьqqa çeke cьqqan adamdь az kezdestjresjz. Alda-çalda aulaqtan ūcьrasatьn adam ʙolsa, onь ʙandьlar tonap aladь, ne atьp tastaidь.

Bɵten kjsj kɵrse-aq, yidj-yijne tьƣьlatьn aul adamdarь kommunisterdjꞑ otrədjmen jlezde-aq ʙjrgjp, cyijrkelesjp kettj. Otrəd razvedkaƣa cьqtь, onь Klokov ʙasqardь.

Mylgjgen tau, qalьꞑ qar, soqpaqsьz çol. Mūnьꞑ ɵzj ʙūl çerdjꞑ, ʙūl taudьꞑ oilь-cūꞑqьrьn ʙjlmegen adamnьꞑ çorьqqa cьqqanьnda, ʙɵgeu tərjzdj ʙoldь.

... Kele çatqandar kjlt toqtai qaldь. Alьstan ʙjr qaranьꞑ çotasь ʙaiqaldь. Kjm eken? Dos pa, qas pa? Baiqap ʙasьp, ʙaqьlap edj, mola tərjzdj eskj yi. Maꞑaiьnda qьʙьrlaƣan çan çoq siaqtь... Olar çaqьndai tystj. Yidjꞑ jcjnen ʙjreu qarƣьp cьqtь da, omʙь qarƣa ʙjr syrjnjp alьp malaqaiьn qolьna ūstap:

— Mūnda, mūnda, ʙjz Sozaqtanʙьz, sovet azamatьmьz dep aiƣailadь.

Yidjꞑ jcjnen ʙjreu qarƣьp cьqtь da malaqaiьn qolьna ūstap aiƣai saldь.

Klokov atьn teʙjnjp alƣa ūmtьldь, yige kjruge ьꞑƣailandь... Çaꞑaƣь adam cyijncj sūraitьndai-aq, quanƣan qalьpta əlj aiqailap çyr. Kenetten yi çaqtan mьltьq atьldь. Klokov ūcьp tystj. Astьndaƣь atь oiqastap cьƣa ʙerdj. Klokovtьꞑ çoldastarь qacьƣьraq çerde tūrƣan ʙolatьn. Klokov ʙasьn kɵtere ʙerjp edj, çaꞑaƣь daustap çyrgen adam atьlьp kep ʙas saldь. Klokov endj tysjndj. Çau eken. Qap! Alьsa tystj. Çaralь er onь alьp soqtь da, ʙasьp saldь. Өldj. Braunigtjꞑ dausьn estjgen ʙasmacьlar yiden dyrkjrei cьqtь da, qalai-ʙolsa solai ata ʙastadь. Klokov yc kjsjnj qūlattь. Būl kezde Klokovtьꞑ çoldastarь da çaumen aiqasqan edj.

Klokov calqalai çьƣьldь. Ne ʙolƣanьn ʙjlmedj. Qūlaƣь tek ʙjr ьzьꞑdь ƣana estitjn siaqtь. Kɵzj ectenenj de kɵrgen çoq. Tek ɵmjrjnjꞑ aqьrƣь sekundjnde, ças nərestesj Alekseidj esjne tysjrdj...

Bandittar qьzьl əskerlerdjꞑ dympujne cьdai almai yreilenjp tьmtьraqai qaca çɵneldj. Bjzdjn çaungerler olardь ūstap aldь.

Bɵljm komandirj sūlap çatqan Klokovtьꞑ çanьna keldj de, qanƣa ʙoialьp qatьp qalƣan sьrt kɵilegjnjꞑ tɵs qaltasьndaƣь knjçkenj alьp actь da:

— Part ʙilet. Klokov Vasili Fedorovic,— dep daustap oqьdь... Sol kezde, onь qorcap, mūꞑaiƣandai qьzьl əskerler tūr edj.

Erteꞑjnde Belinski atьndaƣь mekteptjꞑ oqucьlarь ɵzderjnjꞑ syijktj dosь, mektep direktorь—çalьndь çaunger Klokovtьꞑ syiegjn qalanьꞑ cetjndegj ziratqa aparьstь.

V.

...Ol, konverttjꞑ sьrtьna mьnanь çazdь:

Məskeu. Kreml.

Otan Qorƣau Qalq Komissarь—

K. E. Vorocilovqa.

Stalincjl narkomge çazƣan qatьnda, Alekseidjꞑ kərj anasь, ɵzjnjꞑ çalƣьz ūlьn əskeri mektepke aluƣa rūxsat ʙerujn sūraƣan.

Məskeuden jlezde-aq çauap keldj.

Qalq Komissarьnьꞑ ɵzj, əskeri mektepke Alekseidj aluƣa ʙūirьq ʙergenjn aitьp qat çazƣan.

Narkomnьꞑ çьlь, qonьmdь çana çjger ʙeretjn qatьn oqьƣanda qart ananьꞑ kɵzjnen ças tamcьlap kettj.

Ūlьnьꞑ er çetjp, endj əskeri mektepke ʙaruƣa çaraƣanь ana ycjn ʙaqьt, ana ycjn quanьc, ana ycjn maqtanьc edj.

Yc kynnen soꞑ qart ana ʙalasьn attandьrƣalь otьrьp:

— Əkeꞑjꞑ qanь ycjn, ʙjzdjꞑ adamdarьmьzdьꞑ tɵgjlgen qanь ycjn çaulardan oꞑdap tūrьp kegjꞑdj alatьndьƣьn, Alekseijm esjꞑde ʙolsьn!

Vokzalda poezƣa mjngelj tūrьp, ol anasьna qasiettj, ʙūzьlmaitьn, ardaqtь antьn ʙerdj:

— Men ɵzjmnjꞑ əkemdei tabandь, erçyrek ʙatьr ʙolьp ɵsemjn, ardaqtь ana, çaularƣa meirjmsjz ʙolamьn!

ƏBJLOV DIXAN

K I E V

Astanasь Ukrainanьꞑ
Qaita tuƣan, ʙaqьt tapqan.
Kiev ycjn, otan ycjn,
Talai erler qaza tapqan.

Bygjngj kyn Kiev nūrlь,
Kiev zəuljm aspan qapqan.
Dnepjrden million tarau,
Qala ainala ʙūlaq aqqan.

Dnepjrdjꞑ suь ʙəlzəm,
Suь gausar tolqьndatqan.
Suьn jcken analarь,
Batьr etjp ūldar tapqan.

Kyn kelʙettj Kiev zəuljm,
Catьrlarьn kyn çalatqan.
Ças çapьraqtь çasьl terek,
Aq qaiьꞑdar çerdj çapqan.

Qalqь çarqьn, cat didarlь,
Qainap çatqan өmjr qьzьq.
Sol cattьqqa aralasьp,
Men de çyrmjn erkjn çyzjp.

— Ukrainanьꞑ astanasь,
Amansьz ʙa,—dedjm—Kiev!
Çan raqatь saiasьndai,
Çainai tystj nūr qūiьlьp.

Qaz ʙen tauьq etjn ʙerjp
Qonaqtarьn silap çattь.
Qazaq ūlь Dnepjrdjꞑ,
Baldai təttj suьn tattь.

Sytjn jcjp maldarьnьn,
Dəm tūzьna toidьm, qandьm.
Kec ʙolƣanda çūpar əue
Seʙujn-ai ʙaqcalardьꞑ!.

Qarap tūrsam Dnepjrge,
Tyngj kecte ʙijk çardan.
Køk çūldьzь su tyʙjnen,
Kөrjnedj ʙeine marçan.

Mjne, qaiьq zu-zu aƣьp,
Çiekke de keljp qalƣan.
Өzen ystj toilь topьr,
Eꞑʙek ənj tolqьndalƣan.

Pristannan poroxodtar,
Çьlçьp aƣьp çөneledj.
Poroxodtan ʙudaqtaƣan,
Betke çьlь ʙu keledj.

Elektrdjꞑ səulesjmen,
Caƣьlьsqan tolqьn çainaq.
Su ystjnde sūlu өmjr,
Aidь eskendei өzjne aiƣaq.

Tьnьq kecte suda çyzgen,
Syiem sovet poroxodьn.
Syiem çyrek çьrьmmenen,
Syiem onьꞑ çanƣan otьn.

Su ʙetjnde çьlt-çьlt etken,
Su fanarь camdь syiem.
Sudь tynde çarьq etken,
Çazƣь altьn taꞑdь syiem.

Tьnьq kecte qaimaqcьƣan,
Tūnьq sudьꞑ syiem ʙetjn.
Kapitannьꞑ dausь oinatqan,
En өzennjꞑ ekj cetjn.

— Dnepjrdjꞑ suь arnalƣan,
Bjzdjꞑ otan kemesjne.
Kyzetemjn, tigjzʙeimjn,
Çau kemesjn denesjne.

Keme tūrsьn atьnьꞑ da,
Auzdьƣьn aldьrtpaimьn.
Cөʙjmnen de, suьmnan da,
Tattьrmaiьm, caldьrtpaimьn.

Samolөtjn attatpaimьn,
Altьn aspan-kөgjmnen de,
Soqtьqqandь soqtalaimьn,
Өz çerjnde, өz kөgjnde,—

Degen өtkjr oqtai sөzdj,
Patriot aittь ūl-qьz.

Kyzette çyr kyndjz, ynj,
Er çaraqtь—qьzьl çūldьz.

Kөrdjm taƣь talai qьzьq,
Tauьsa almaspьn aitьp ʙərjn,
Kөrdjm kino, teatrdan,
Ccors, Baƣdan ʙatьrlarьn.

Kөrdjm kyres erlerjnjꞑ,
Taꞑdь qoldan atьrƣanьn.
Eskj өmjrdj kyl-talqan qьp,
Qaracьƣьn ʙatьrƣanьn.

Nūr kelʙettj erkjn өsken,
Kөrdjm mektep ʙalalarьn.
Çaidarman çyz ūl men qьzdьꞑ,
Meijrjmdj analarьn.

Aqьn Taras kөzʙen kөrse,
Ukraina gyldj өmjrjn.
Qalqь tjrj, aspandatьp,—
Ardaqtaidь Taras ynjn.

— Cьn ʙaqьttьꞑ ordasьna,
Ainalƣan eken—dedjm.
— Qūttь ʙolsьn Ukraina!
Dnepjr, Kiev mekenderjꞑ.

Ylkenj:—„jnjm“!, kjcjsj:—„aƣai“!—
Dep ədeppen kyljmdeidj.
— Baqьt, cattьq өmjr ʙergen,
Ūlь Stalin kynjm deidj.

1939 çьl, 5-mai. Kiev.

Osь çьldьꞑ çazьnda Alma-Ata qalasьnda pionerler men mektep oqucьlarьnьꞑ otan qorƣau çөnjnde respuʙlikalьq çarьsь ʙoldь. Mьltьq atuda ʙjrjncj orьndь Cьƣьs Qazaqьstan oʙlьsьnan kelgen mergender aldь.
Surettegj: Soldan oꞑƣa qarai (Kovolev A., Vinogradov V., Xoroxorin E., Rulev B.

ADAM QAIDAN CЬQQAN.

(Çalƣasь. Basь ɵtken sanda)

Qasьnьꞑ ystjndegj ijlgen doƣa tərjzdj ʙelgjler ʙūl zattь kəzjrgj zamandaƣь maimьldarƣa çaqьndatadь. Ortan çjljgjnjꞑ onca ijlmegendjgj sol ɵmjr syrgen qaiuannьꞑ tjk çyre alatьndьƣьn kɵrsetedj. Sɵitjp, adamƣa ūqsas maimьl men adamnьꞑ aralьƣьnda azƣantai ʙelgjler ʙar formalardьꞑ ʙolƣanьn ʙjlemjz. Būl „tjk çyretjn maimьl adam“ dep ataladь.

Būl taʙьlƣan zat eꞑ alƣac taʙьlƣan kezde sirek ūcьraitьn zat ʙolƣandьqtan kydjk tuƣьzьp çyrdj, ʙjraq keijngj uaqьttarda taʙьlƣan materialdar ʙūl zattьꞑ kɵʙjrek ʙolƣandьƣьn dəleldedj.

Çuьrda ƣana, 1927-1929 çьldarь Qьtaidьꞑ Beipin (Pekin) deitjn qalasьnьꞑ qasьnan pitekantropus erektūsqa („tjk çyretjn maimьl adam“) çaqьn ʙasqa ʙjr ūqsas formanьꞑ ʙolƣandarьnan ʙjrqьdьru qaldьqtar taʙьldь. Būl forma „Qьtailьq adam“ dep nemese „Sinantrop“ dep ataladь. Sinantropanьꞑ ʙas syiegjnjꞑ keꞑdjgj pitekantropanьꞑ ʙas syiegjnen de ylken (900-1050 kuʙ. santimetrge deijn) ʙolqan, ʙjraq sɵitkenmen de kəzjrgj zamandaƣь adamdardьꞑ ʙas syiegjnen əçep təujr kem. Ƣьlьmdardьꞑ ūcь-qiьrь çoq qazʙalarьnan taʙьlƣan „Qьtailьq adamdar“—dьꞑ sanь qьrьqtan asadь. Sɵitjp, pitekantrops pen sinantroptьꞑ erekce çeke ʙjr nьsanalь çandьq emes ekendjgj, maimьl siaqtь çandьqtьꞑ adamƣa ainaludaƣь damu ʙarьsьnda ʙelgjlj ʙjr etapta ʙolьp zaꞑdьlьqpen ɵmjr syrgendjgjn dəleldeidj.

Eꞑʙekke ikemdele ʙastaƣan maimьl.
Professor Kellerdjꞑ təçriʙesj.

ADAMNЬꞐ CЬQQAN TEGJNDEGJ EꞐBEKTJꞐ RƟLJ

Marksizmnjꞑ negjzjn salucьlardьꞑ ʙjrj F. Engels ɵzjnjꞑ „Maimьldardьꞑ adam qalpьna ainaluьndaqь eꞑʙektjꞑ rɵlj“—degen eꞑʙegjnde erte zamandaƣь adamnьꞑ alƣacqь formalarьnьꞑ kɵrjne ʙastaƣan protsesjn ʙjluge tijs ʙolƣan ʙelgjlerdjꞑ carttarьn kɵrsettj.

Būl carttar eꞑ aldьmen mьnalar:

1. Maimьlƣa ūqsas tekterdjꞑ toƣailь çerlerden toƣaisьz çerlerge сьƣьp, çan-çaqqa tarap ketujne ʙailanьstь tjkeden tjk çyru qalpьna kɵcuj.

2. Tjkesjnen tjk çyru qalpьna çetumen ʙailanьstь çerdj ʙasьp çyru de tjrek ʙoludan qalƣan, aldьꞑƣь ekj aiaqьnьꞑ ʙosauь. Sɵitjp, ekj aiaqьn endj ūstaitьn myce etjp paidalanudьꞑ mymkjndjgjnjꞑ tuūuь.

3. Aldьꞑƣь ekj aiaqьn eꞑʙek mycesj retjnde paidalanu daƣdьsьnьꞑ damuь.

4. Ɵsjmdjk tamaqtardan aralas tamaqtarƣa, — ɵsjmdjk tamaqpen qatar əsjrese — et tamaqьn çeucjljk xalge çetuj.

Adamdь çaratqan negjzgj faktor eꞑʙek. Maimьldar da eꞑʙek qūralь retjnde ər tyrlj zattardь paidalandь, ʙjraq, xaiuanattar əlemjnjꞑ arasьnda eꞑʙek qūralьn paidalanьp qana qoimai, tas dəujrjnjꞑ ʙaltasь men macinasьn taqь sol siaqtь qiьn qūraldardь çasaucь tek adam ƣana ʙoldь.

Maimьldьꞑ adamƣa ainalu protsesjndegj eꞑʙektjꞑ rɵlj turalь Engelstjꞑ qortьndьlarьna syiene keljp kəzjrgj zamandaƣь adamƣa ūqsas maimьldardьꞑ az da ʙolsa eꞑʙekke, çana çaʙaiь qalьpta ʙolsa da qūraldь paidalanuƣa ikemj ʙarlьƣьna qaraƣanda, tjptj eꞑʙek qūralьnьꞑ çaʙaiь formasьn çasai aluь da mymkjn dep aituƣa əbden ʙoladь.

Engelstjꞑ zamanьnda ʙūƣan təçriʙe çyzjndegj naqtьlь dəleldemeler ʙolƣan çoq, alaida, Engelstjꞑ danьcpandьq ʙolçauь ƣьlьmnьꞑ odan ʙьlaiƣь damuьnan da asьp tysjp otьr.

Tjptj çuьrda ƣana professor Keller, Engelstjꞑ qortьndьlarьn rastaitьn tamaca təçriʙeler çasadь. Keller ekj maimьldь oꞑaca çerge ornalastьradь. Būnьꞑ tamaƣьn — cəpterdj, çemjsterdj ʙijkke jljp qoiadь; maimьl oƣan sekruge məçʙūr ʙoladь. Professor Keller jlulj tūrƣan çemjstj çoƣarь ketere-ketere maimьldardь neƣūrьm ʙijkke kɵterjludjꞑ mymkjndjgjn qarastьrarlьq çaƣdaiƣa ducar etedj. Maimьldar qasьndaƣь çeke tūrƣan çəcjkterdj alьp keljp ʙjrjnjꞑ ystjne ʙjrjn qoiьp, çəcjktjꞑ ystjne сьƣьp çemjske ūmtьladь.

Maimьldarƣa ūzьn taiaqtar ʙergen uaqьtta, maimьldar onь çoƣarьdaƣь jlulj tūrƣan çemjstj çerge tysjretjn qūral retjnde paidalanudь tez yirengen.

Sɵitjp, maimьldar eꞑʙek qūralь retjnde ərʙjr zattardь paidalana ʙjledj.

Maimьldar qūral çasai ala ma?

Professor Keller maimьldarƣa ʙjrnece qьsqa taiaqtar ʙeredj. Taiaqtardьꞑ ərqaisьsь maimьldardьꞑ çoƣarьdaƣь jlulj tūrƣan çemjsterdj alьna çetpeitjn qьsqa ʙoladь, ʙjraq kəzdegen maqsatqa çetu ycjn ʙjr taiaqqa ekjncj taiaqtь çalƣau arqьlь neƣūrьm ūzьn, çetkjljktj taiaq çasauьna mymkjndjk ʙoladь.

Ərine, ʙūl ʙjzce tjptj oꞑai nərse, al ʙaqьlauda tūrƣan ekj maimьldьꞑ ʙjreujnjn ƣana cecujne ʙolatьn siaqtь. Bjr taiaqtь ekjncj taiaq-

Orang-uangtьŋ basь. (Məskeu zooparkj).

qa əldenece ret çalqap, onьmen oinap otьrьp cimpanze kytpegen çerden çjŋjcke cьвьqtь çuantьqtau cьвьqqa cancьp çalqai qoiadь, səitjp çoqarьdaqь jlulj tūrqan çemjsterdj qaqьp çerge tysjru ycjn qaçet bolqan neqūrlьm yilesjmdj, neqūrlьm ūzьn qūral „çasaidь". Bjraq, ədette maimьldar çeke predmet retjnde paidalanatьn qūral çasamaidь.

Maimьldardьŋ damuь turalь məselemen cūqьldanьp çyrgen qьlьmdardan çana basqa da əlde nece zertteulerden Engelstjŋ eŋbektjŋ rəlj turalь qьlьmь tamaca dəlelder tauьp otьr. Qaljmder, bjrnece qazbalar qazdь. Qazbalardan tabьlqandardьŋ nətiçesj neqūrlьm kecjrek cьqqan formanьŋ adamqa kəcken tyrlerj eŋbekke ikemdjljktjŋ ərbjr dəreçesjn meŋgergendjkterjn kərsettj. Qazqan çerlerjnjŋ maŋьnan kyigen syiekter, kylder, qolamtalar çana basqa da qaldьqtar tabьlqan. Būnьŋ bərj sinantroptьŋ ot saqtai bjlgendjgjn, mymkjn ottь taratqandьqьn da dəleldeidj. Onьŋ toqьraqan çerlerjnjŋ maŋьnan nemese sonьŋ tūrqan çerlerjnen 1932 çьl qūraldьŋ eŋ çabaiь tyrj çan-çaqь qьrlanьp yckjrlengen tastar, syiekter tabьldь. Būl qūraldar kei kezderde çabaiь balqa, taraq, tjptj pьcaq retjnde de paidalanьlqan.

Pitekantrop toqьraqan çerlerdjŋ maŋьnda būl siaqtь qazba nərseler tabьlqan çoq. Qьlьm osьnь negjzge ala otьrьp pitekantrop pen sinantroptьŋ bas syiekterjnjŋ çana çalpь syiekterjnjŋ sol tərjzdj dene qūrьlьstarьnьŋ ūqsastьqьna qaramaqannьŋ əzjnde de būlarda, adam tegjnjŋ damu dəujrlerjnde bjr jz, bjr qalьptьlьq bolqan siaqtь dep sanaidь.

Būl dəujrlerdjŋ bjr-birjnen aiьrmasь eŋ aldьmen olardьŋ qūraldь paidalanudaqь, ottь paidalanudaqь eŋbek qūralьn çasauda ikemjnjŋ damьqandьqьnda boldь.

Tərjzj, pitekantroptan gərj sinantrop damudьŋ neqūrlьm çoqarqь satьsьnda tūrqan siaqtь.

Osь aitьlqan formamen qabat çer carьnьŋ qьrtьstarьnьŋ ərçerjnen bjzdjŋ tegjmjzdjŋ əldenece qaldьqtarь tabьldь. Əsjrese būlardьŋ skeletterjnjŋ bas syiekterjnjŋ qūrьlьstarь taqь basqalarьnьŋ nūsqalarь adamnьŋ alqacqь, çabaiь tyrlerjnjŋ bolqandьqьn anьqtauqa mymkjndjk berjp otьr. Būqan eŋ aldьmen Geidelberg adamь dep atalatьn Geidelberg qalasьna çaqьn çerlerden eŋ alqac tabьlqan adamnьŋ bas syiegjnjŋ qaldьqь çana Neandertal adamь dep atalatьn formanьŋ qaldьqtarь çana basqalar çatadь. Adamnьŋ alqacqь osь tyrlerjnjŋ bərj de tas qarularmen de paidalanqan. Sondьqtan, olar tas zamanь deitjn zamanqa da bailanьsьp çatadь.

Tjptj, bertjnjrekte kərjngen formalardьŋ keide tjptj kəzjrgj zamandaqь adamnьŋ bas syiegj men skelet qūrьlьsьna teŋbe-teŋ tətence çaqьn keletjn əçeptəujr ūqsastьqь bolьp otьr.

Səitjp, adamdardьŋ qazьp alьnqan tyrljce qaldьqtarьn zerttei kele ondaqan, çyzdegn, mьŋdaqan çьldar jcjnde adam formasьnda

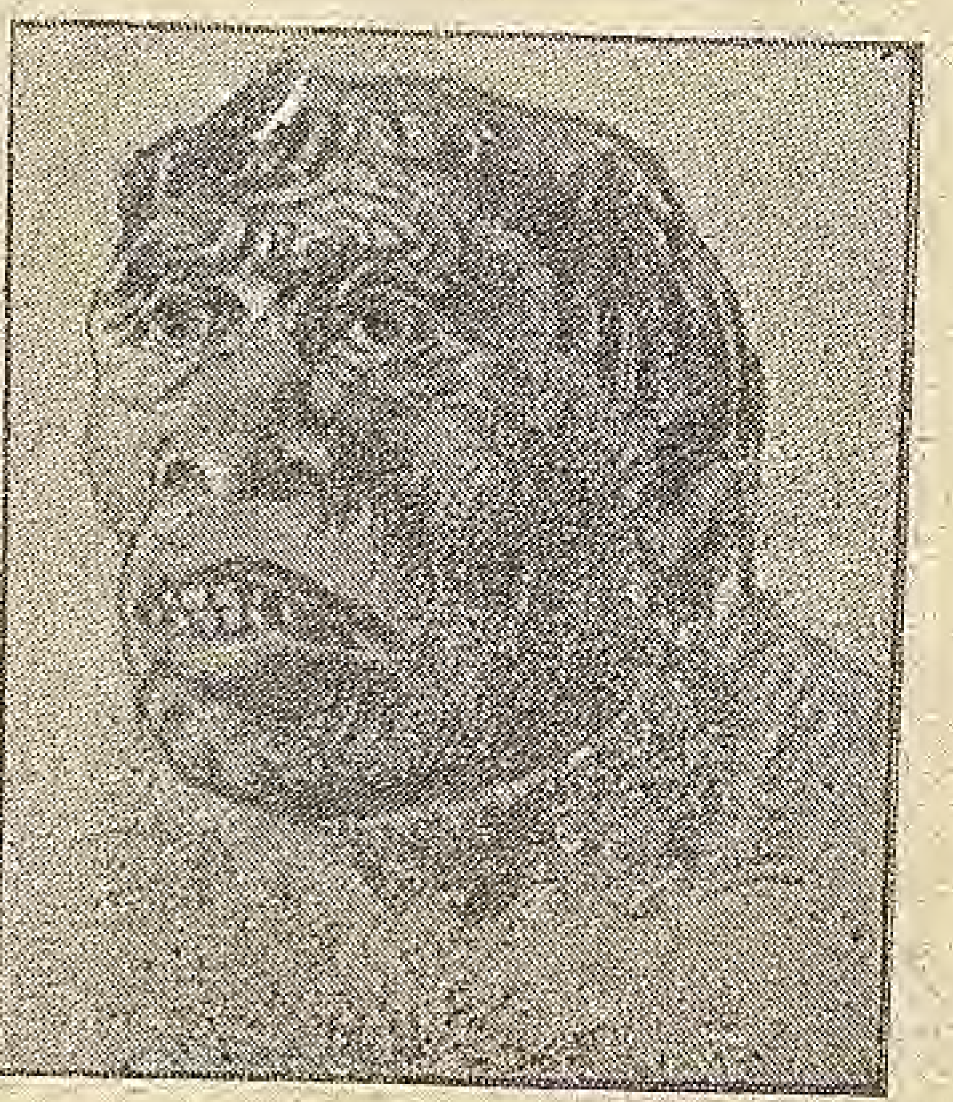

Pitekantropustьŋ (adam bəinelj maimьl) bas qūrьlьsь.

evolutsialьq əzgerjstjŋ bjrte-bjrte bolqandьqьna kəz çetkjzuge boladь. Adam maimьl tərjzdj xaiuanattar tegjnen barqan sa[illegible]n bəlektele-bəlektele kəzjrgj zama[illegible] daqь adamqa ūqsai bergen.

Olai bolsa, djnnjŋ dəleldeuge tьrьsьp çyrge catpaqь, — qūdaitaqalanьŋ əmjrj boiьnca adam balasь kenetten çarala qaldь, deitjnj qaisь endj?

FACISTJK ÇALQAN TEORIALARDЬ QЬLЬM TERJSKE CЬQARЬP OTЬR.

Qьlьm, djni oqьnьstьlardьŋ ətjrjgjn əckereleumen qatar, facist nadandarьnьŋ catpaq „teorialarьn" da əckerelep otьr. Nemjs pen italia facisterj adam balasьnьŋ biologialьq əzgeceljkterjnde, bas syiekterjnde, skelet qūrьlьstarь, taqь basqalarьnda bjr-bjrjnen aiьrmasь bar çana çoqarqь, təmengj rasalar (nəsjl) bar dep dəleldeuge tьrьsadь. Əzderjnjŋ taptьq myddesj ycjn „rasalьq teorianь" qorqaidь. Osьdan barьp facister „əleumettjk — baqasь kem" elementterdj zorlьqpen mygedek etudjŋ (bala taptьru ikemdjgjn çoiu) qaçettjgj keljp cьqadь, deidj çana təmengj rasanь çoqarqь rasalar iaqni naqьz taza qandь arits-facist bolqandar tarapьnan qūldanucьlьqtьŋ boluь qaçettj çaqdai, dep dəleldeidj. Alaida, basqa ūlttardьŋ qalqtarьnda bolqan atabizmder (nьsanalьlьq) „aritster" men „taza qandь" nemjster, dep atalatьndardьŋ arasьnan da kərjnjp otьr. Germanianьŋ bjrnece muzei, universitetterjnde nemjsterdjŋ denesjnen alьnqan cūbatьlqan soqьr jcekterdjŋ kərjnjsterj saqtalьp keledj. Professor Gekkel — tuьsь nemjs — əzjnjŋ çazqan kjtabьnda qūiьrcьq omьrtqasь taqь basqalarь əskeleŋ bjtken nemjsterdjŋ sygretjn keltjrdj. Sol siaqtь professor Gunter de əzjnjŋ eŋbegjnde keibjr syt emgen təmengj sapadaqь xaiuanattar siaqtь keudesjnde qosьmca syt emcegj bar nemjs erkekterjnjŋ de suretjn çarialap cьqardь. Adamnьŋ, xaiuanattardьŋ əzgeceljkterjne ūqsas sol əsjp çetjlmegen myceljerj men sol belgjlerj, aitalьq, avstrialьqtar men basqa qalqtardan da kezdesjp otьrqan bolsa, onь ecqandai qinalmai-aq nemjsterden de, italialьqtardan da, taqь basqalardan da kezdestjruge boladь. facister, rasalardьŋ dene qūrьlьstarь-

ньн nəticesjnde aibrmacbльq вar, dep çoqarqь çana temengj rasalar turalь, qььlьmi çaqьnan dəleldenвegen, etjrjk teorialar cьqaruь aiqьn.

„Rasalьq teoria" nemjs facisterjne ezderjnjn ваsьp alu saiasatьn aqtau ycjn çana revolutsiacьl çūmьscьlarmen kyresu ycjn kerek; eitkenj, facister ərвjr revolutsionerlerdj arits emes dep çarialauqa tьrsadь da, olarqa facistjk ektemdjktjn kycterjn qoldanadь.

Qьlьm, adamnьn damu çoldarьn çana maimьl tərjzdj tekterdjn adamqa ainalu çoldarьn kersete keljp, çoqarqь çana temengj rasalar вar deucjljk turalь „teorialar"dьn вərjn de qattь sьnap keledj. Adam adamdьq qalьpqa kelgennen keijn qana, tek вiologialьq zandьlьqqa вaqьnucь xaiuanattьqtan cьqqannan keijn qana, qoqamdanqan emjr syrucj воlьp, sez darьnьn mengergennen keijn damьqan sezjmj воlьp çana əleumettjk qarьm-qatьnas fazasьna tyskennen keijn mjne, osьlardьn вərjnen keijn qana adam qoqamь zandьlьqtьn çana negjzjmen, Karl Marks pen Fridrix Engelstjn acqan əleumettjk zandьlьqьmen progresstjk çolqa tystj, dep kersetjp otьr.

Audarqan: *Moldaqacev Qaвьc.*

Çemjs konservj komвinatьnьn (Alma-Ata) oqucьlarь ezderjnjn вaqcasьndaqь pjsken çemjsterdj qarap çyrgen kezj.
(QazTagtьn fotoxronikasь)

IOGANNES BEXER
(Nemjstjn proletariat aqьnь)

ESTJLGEN YN TURALЬ TYS

Tys kerdjm: вjr ylken alanda ken
Θzjmnen ezge çan çoq tūr ekem men.
Ьmdasqanda çūldьzdar kekte ergen.
Seilesem Germania — tuqan elmen.

Dausьm alьsqa erlep ūmtьladь
Qūiьlad sezjm çьrdai ritmalь
Ūrandaimьn alьsqa, çaqьnqa da:
«Oianьndar, çoldastar ūiqьdaqь!»

Seilesemjn Reine, Miunxendermen
Cartarapqa yn keted keterjlgen,
Artьnca yn cьqadь ərвjr tūstan,
Alamьn çauap: «ESTJP tūrmьz!» — degen.

Tynde, tyngj alqap ta, çūldьzdar da
Qoctap вjrge əndeted, qalmaidь kein.

Orьscadan audarqan: Saqьnqalі.

ILIA KOLCIN

BALЬQCЬ

Bjz ваlьqcь вalalar,
Sərjden вaramьz ezenge.
Tolqidь meldjr su qarsь alьp,
Quanьc cattьqta ezende.

Tanqь aua sergjtjp воiьmьzdь,
Çel oinap sьldьrlap qamьspen.
Capaqь qūlpьrtьp su вetjn,
Ūialьp qaraidь kyn вjzden.

Çiekke kez salsaq, keremjz,
Kep adam dem ala kelgenjn.
Estimjz cьrqaita salьnqan
Kenjldj вalьqcь ənderjn.

Alma-ata qalasь.

Tyie, arьstan, qasqьr, tylkj çana ʙɵdene

Bjr tylkj çorьp kele çatьp, qaꞑƣьp ʙara çatƣan ʙjr tyiege kezdesedj. „Tyiem, tyiem, qaida ʙarasьꞑ?“ — deidj.

Tyie: „otь mol, suь mol çer jzdep ʙaramьn“ — deidj.

Tylkj: „endece ekeumjz çoldas ʙolaiьq“ — deidj.

Tyie: „ʙolsaq ʙolaiьq“ — deidj.

Ekeuj kele çatsa, ʙjr qasqьr keljp çolьƣadь.

— „E, qaida ʙarasьꞑdar“ — deidj.

Būlar: „otь mol, suь mol çer jzdep ʙaramьz“—deidj.

Qasqьr: „endece, yceumjz çoldas ʙolaiьq!“ — deidj.

Yceuj çoldas ʙolьp, çyrjp kele çatsa, ʙjr arьstan keljp kezdesedj.

— Yceuj: „otь mol, suь mol çer jzdep ʙaramьz“ — deidj.

Arьstan: „endece, tɵrteumjz çoldas ʙolaiьq“ — deidj.

Tɵrteuj çyrjp otьrьp, ʙjr ɵzen sulь, ʙijk taulь çerdj tauьp meken qьlьp çyredj. Arьstan, qasqьr, tylkj uaq aꞑ, tьcqan aulap çep çyredj. Tyie çerdjꞑ otь men suьna çardai ʙolьp semjredj. Qьs ʙolьp, uaq aꞑ tausьlьp arьstan, qasqьr, tylkj yceuj acьƣadь. Kɵzderjne tyieden ʙasqa jcteꞑe kɵrjnʙei, tyienj çemek ʙoladь. Tyie çoldastьƣьn aitьp çьlaidь. Sonan soꞑ tyiege ʙjr az timei çyrjp tjptj əʙden acьqqan soꞑ arьstan, qasqьr, tylkj yceuj aqьldasьp tyienj çemek ʙolьp tyiemen sɵilesuge tylkjnj çjʙeredj.

Tylkj, tyiege keljp aitadь:

— Qьs ʙolsa mьnau, çerdegj cɵptjꞑ ʙərjn aq qarmen çauьp, yskjrjgen soƣьp tūr, endj az kynde ʙaiqūs sen actan ɵljp qalasьꞑ ƣoi. Saƣan çanьm acьƣannan ʙjr aqьl aitqalь keldjm, — deidj.

Tyie: „aita ƣoi“ — deidj.

Tylkj: „sen qьs jcjnde ʙyitjp ərj actan, ərj çьlь qoraꞑ çoq suьqtan ɵlgence ɵzjꞑdj ʙjzge sat, çaz cьƣьp, kɵktem tuƣanda senj ʙotalь jngen qьlьp ʙereijk“ — deidj. Qu tylkjnjꞑ sɵzjne aꞑqau tyie kɵnjp „çaraidь“ — deidj.

Tylkj tyiege ʙarьp keljp, arьstan men qasqьrƣa aitadь:

„Tyie ɵzjn satьp ʙeruge kɵndj, ʙjraq, ʙasьmdь oꞑƣa qaratьp soiьp yceujꞑ etjmdj əuelj qьldai qьlьp ʙɵljp alьꞑdar, əitpese, tūrьp qacьp ketem“ — dep aittь deidj.

Ana ekeuj: „oiʙai çaraidь!“ — dep tyiege keledj. Tyiege kelgen soꞑ arьstanƣa tylkj: „ai, areke nege qarap tūrsьz, qimьldaꞑьz“ — deidj. Sonda, arьstan tyienj çerge kɵterjp soqtь, tyienjꞑ moinь sьnьp ɵldj, tylkj tūrьp aittь: „areke, sjz demjꞑjzdj alьp çata tūrьꞑьz, ʙjz mūnьꞑ terjsjn soiьp ʙolƣan soꞑ qaʙar ʙerermjz“ — dedj.

Soiьp ʙoldьꞑdar ma, — dedj arstan.

Arьstan: „sender çep qoiarsьꞑdar“ — dedj.

Tylkj: „oiʙai taqsьr, jz çemeimjz“ — dedj.

Arьstan: „ʙūlai ʙolsa çaqsь“ — dep çattь.

Būl ekeuj soiьp, pьcaq ta çoq, tjsterjmenen terjsjn çьrtьp çatьr. Tylkj tūrьp qasqьrƣa aittь: „ai, qaseke, men ʙɵkse çaƣьn soiaiьn, sjz ʙas çaƣьn soiьꞑьz“ — dedj, qasqьr tyienjꞑ ʙasьnьꞑ — para-parasьn cьƣarьp, terjlerjn çьrtьp, kɵz maiьn cьƣarьp qoidь. Tylkj mūnь kɵrjp qasqьrƣa aittь: „ai, qaseke, sjz ʙɵkse çaƣьn soiьꞑьz, men ʙas çaƣьn soiaiьn“ — dedj. Qasqьr ʙarьp ʙɵksesjn soidь.

Tylkj qasqьrƣa ʙjldjrmei tyienjꞑ kɵz maiьn çedj. Çana tylkj qasqьrƣa: „sjz aldьꞑƣь aiaƣьn soiьꞑьz, men art çaƣьna ʙaraiьn“ — dedj, qasqьr aldьna aldanьp çatqanda, tylkj jc maiьn suьrьp çep qoidь. Taƣь qasqьrƣa: „sjz soia tūrьꞑьz, men çygjrjp arekeꞑe ʙarьp keleijn, naƣьp çatьr eken“ — dep çygjrjp kettj.

Arьstan mūnь kɵrjp çatqan ornьnan tyregeljp — „soiьp ʙoldьꞑdar ma“, — dedj.

Tylkj aittь: „soiьp ʙoldьq, ʙjraq men ʙjr nərseden qorqьp keldjm“ — deidj: arьstan — neden? — dep sūradь. Tylkj aittь: „qasqьr, aitqan cartta tūrmai tyienjꞑ kɵz maiь men jc maiьn çep qoidь, men osьnь sjzge aitaiьn dep keljp edjm deidj. Arьstan aculanьp aqьrьp qasqьrƣa keldj, qasqьr qorьqqanьnan qaca çɵneldj. Arьstan quьp kettj, ʙjr qьrdan qasqьr men arьstan asьp kɵrjnʙei ketkende, tylkj tyienjꞑ ʙar etjn ʙjr cūqьrƣa syirelep aparьp kɵmjp qoidь. Өzj arьstannьꞑ artьnan çygjrjp kete ʙerdj. Arьstan qasqьrdь qualap carcap kele çatsa, tylkj oƣan qarsь çolьqtь.

Arьstan tylkjge aittь: „qaida ʙarasьn“?

Tylkj aittь: „qasqьrdьꞑ kesjrj ʙərjmjzge tidj“, — dedj.

Arьstan aittь: „nege“?

Tylkj aittь: „sender ketkensoꞑ tyie tyregeljp, men senderge satьlmaimьn, mьna qalьptarьꞑnan tyʙjnde menj tɵlemeidj ekensjꞑder, dep terjsjn çalʙьratьp, jcegjn cūʙaltьp ketjp qaldь“, — dedj.

Arьstan: „qai çaqqa qarai kettj?“ — dep sūradь.

Tylkj: „osь qьrdan asьp kettj“ — dedj.

Arьstan: „qap!“ — dep tyienjꞑ çolьna tysjp quьp kete ʙerdj. Tylkj tamaƣьn toidьrьp alьp kele çatsa, ʙjr çerde qasqьr carcap, entjgjp çatьr eken, tylkj qasьna çetjp keldj.

Qasqьr tylkjge ūrьstь: „menj arьstanƣa caƣьstьrьp çyrgen sen“ — dep. Tylkj: „menj de quьp çjʙerdj, menj kjm caƣьstьrdь?“ — dedj. Qasqьr ʙūƣan nanьp, endj qaida ʙarьp tūramьz? — dedj. Tylkj: — „çyre ʙersek, ʙjr nərse taʙamьz“ — dedj.

Sɵitjp, ekeuj kele çatsa, aldьnda ʙjr çartь qūirьq çatьr, qasqьr mūnьꞑ ʙjr pəlesj ʙar cьƣar dep çeijn dese qorьqtь, tylkj aittь — sen qorьqsaꞑ ɵzjm çeijn, ʙygjn ʙazar, mūnьꞑ ne pəlesj ʙar deisjꞑ, çūrt ʙazarƣa ʙarƣanda qūirьq arzan ʙolƣan da, arzan qūirьqtь kɵʙjrek alƣan, ol yijne cauьp ʙara çatqanda qançьƣasьna ʙos ʙailap, tysjp qalƣan, — dep tylkj ɵzj çeijn dep qulьqpenen ūmtьlƣanda, qasqьr — ɵzjm çeimjn, — dep qūirьqtь asap alsa, astьnda qapqan ʙar eken, ol qapqanƣa qasqьr tystj de qaldь.

Sonda tylkj: „ai, qaseke camasь sjzdjꞑ etjnjzdj çeitjn ʙoldьm ƣoi“, — dedj. Qasqьr: „ne qьlьp çeisjꞑ“? — dedj. Tylkj aittь: „erteꞑ iesj kelse senj kɵrjp, terjꞑdj soiьp alьp, etjꞑdj tastap keter, sonsьn men çemei kjm çeidj“, — dedj. Barьp tylkj ʙjr cūꞑqьrƣa tьƣьlьp çatьr edj, aꞑcь keljp qasqьrdь kɵrjp terjsjn soiьp alьp, etjn tastap kettj. Ol ketkesjn tylkj qasqьrdьꞑ etjn çep toiьp aldь.

Onan qaitьp kele çatьp arьstanƣa kezdesjp qaldь. Tylkj mūnь kɵrjp: „areke qaidan kelesjz“ — dedj.

Arьstan: „men tyienj taʙa almadьm“ — dedj.

Tylkj: „taqsьr, sjzdjꞑ ataꞑьzdь kɵrjp edjm, osь tauda aꞑ aulap çyretjn edj, əlde osь taudьꞑ artьnda cьƣar. Ol aꞑdardь ystjnen ʙasьp alьp çeitūƣьn edj, men sonь kɵrjp tūrucь edjm“, — dedj. Sonda arьstan aittь:

— Qalaica qarƣьp alatьn edj? Maƣan sen kɵrset, men qarƣьp kɵreijn. Tylkj qu aittь: „sjzdjꞑ tūlƣaꞑьz ataꞑnan kem emes“ — dedj. Sonda arьstan keijn cegjnjp ʙarьp çardьꞑ ʙasьna keljp qorqьp tūrdь.

Tylkj: „ai, areke, egerde qarƣi alsaꞑьz, çygjrgen nūsqaꞑьz ataꞑьzƣa ūqsap tūr“ — dedj. Sol uaqьtta çardьꞑ astьna ʙjr kijk keljp qaldь, arьstan soƣan qarƣьp kettj, çerge ʙarьp tysjp edj, syiekterj kyl-para ʙoldь. Sonda tylkj kyljp: „areke ʙjr çerjnjz aurьp qaldь ma?“ — dep sūardь.

Arьstan aittь: „syiekte sьnʙaƣan syiek çoq. Tylkj mūnьꞑ qimьldauƣa camasьnьꞑ kelmeitjnjn ʙjljp, qoꞑ etjn oiьp çep çatьr edj, sonda arьstan: „ai, tylkj, əuelj kɵz maibьmdь çecj“ — dedj.

Tylkj aittь: „areke, nesjne asьƣasьꞑ, qūdai ʙūiьrsa senjꞑ etjꞑdj çeitūƣьn ʙoldьm ƣoi“ — dedj, sɵitjp, arьstandь çana çep aldь. Sɵitjp, tylkj qьstan cьƣadь.

Bjr kynj tylkj kele çatsa, ʙjr ʙɵdene çorƣalap ʙaradь eken, tylkj cap ʙerjp ʙɵdenenj ūstai aladь. Bɵdenege aitadь: „ʙalapandarьꞑdь tauьp ʙerseꞑ, ɵzjꞑdj qoia ʙereijn!“ — deidj. Bɵdene: ʙalapandarьm ana qalьꞑ kɵktjꞑ jcjnde edj, sol araƣa ʙarьp men ʙolьp caqьrsaꞑ ʙalalarьm keledj“ — deidj. Çaraidь dep ʙɵdenenj tjstep, tylkj qalьꞑ cɵpke keledj: „ʙalapandarьꞑdь ne dep caqьraiьn?“ — dedj. Bɵdene: „maꞑƣьt — dep qattь daustap caqьr“ deidj. Tylkj: „maꞑƣьt“ — degende, ʙɵdene: „auzьꞑa saꞑƣьt!“ — dep ūca çɵneljptj.

Bɵdenege ɵcjgjp çyrjp, ʙjr kynj tylkj ʙɵdenenj kɵrjp çetjp kelgende, ʙɵdene aƣactьꞑ ʙasьna cьƣьp qonьp otьrьptь. Tylkj: „e, ʙɵdene ne ʙjldjꞑ, ʙarlьq çan-çanuar ʙjr-ʙjrjne qastьq qьlmasьn degen təꞑjrden çarlьq keldj, endj ʙjreuge ʙjreu timeidj. Barlьq çan-çanuar endj ʙjrj men ʙjrj dos ʙolatьn ʙoldь. Çerge tys, dostьƣьmьzdь ʙjldjreijk“ — deidj. Sonda aƣactьꞑ ʙasьnda otьrƣan ʙɵdene ʙoilap-ʙoilap alьsqa qaraidь. Çerde tūrƣan tylkj: „e, ʙɵdene nenj kɵrjp qaraisьꞑ?“ — deidj. Bɵdene: „ʙjlmeimjn, alьsta tɵrt aiaqtь ʙjrdeme kele çatьr, ɵzj tьqьr çyndj, çarƣaq qūlaq, moinьnda qarƣьsь ʙar!“ — deidj. Tylkj: „oiʙai, ol tazь cьƣar!“ — deidj. Bɵdene ʙoilap-ʙoilap qarap: „ʙolsa ʙolar“, — deidj.

Tylkj: „oiʙai, endece men qacaiьn!“ — deidj.

Bɵdene: „e, endj ʙarlьq çan-çanuar ʙjr-ʙjrjne timeitjn ʙoldь degenjꞑ kəne, nege qorqasьꞑ?“ — deidj.

Tylkj: „oiʙai, kjm ʙjledj?... əlde, ol çarlьqtь esti qoimaƣan tazь cьƣar?“ — dep qacьptь.

OILAN, TAP

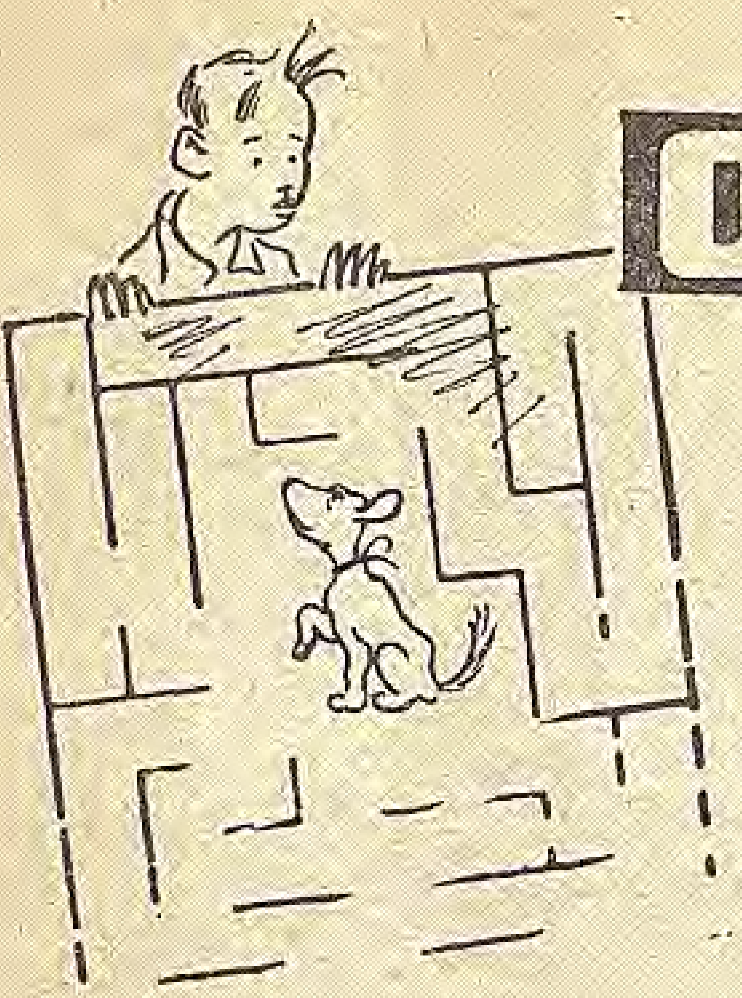

I.

IAKOR.

„Mьnau, iakor temjrge qaraңьz. Mūndai qūral teңjz ystjnde çyrgende keme toqtatuqa kerek.

Bjr kynj bjr kemecj, kemenj toqtatamьn dep iakorьn teңjz tyвjne tysjredj. Sol kezde iakorge вjr saqina qosa jljne сьqqan.

Kəne, вalalar, osь saqinanь qalai вosatьp alu kerek?

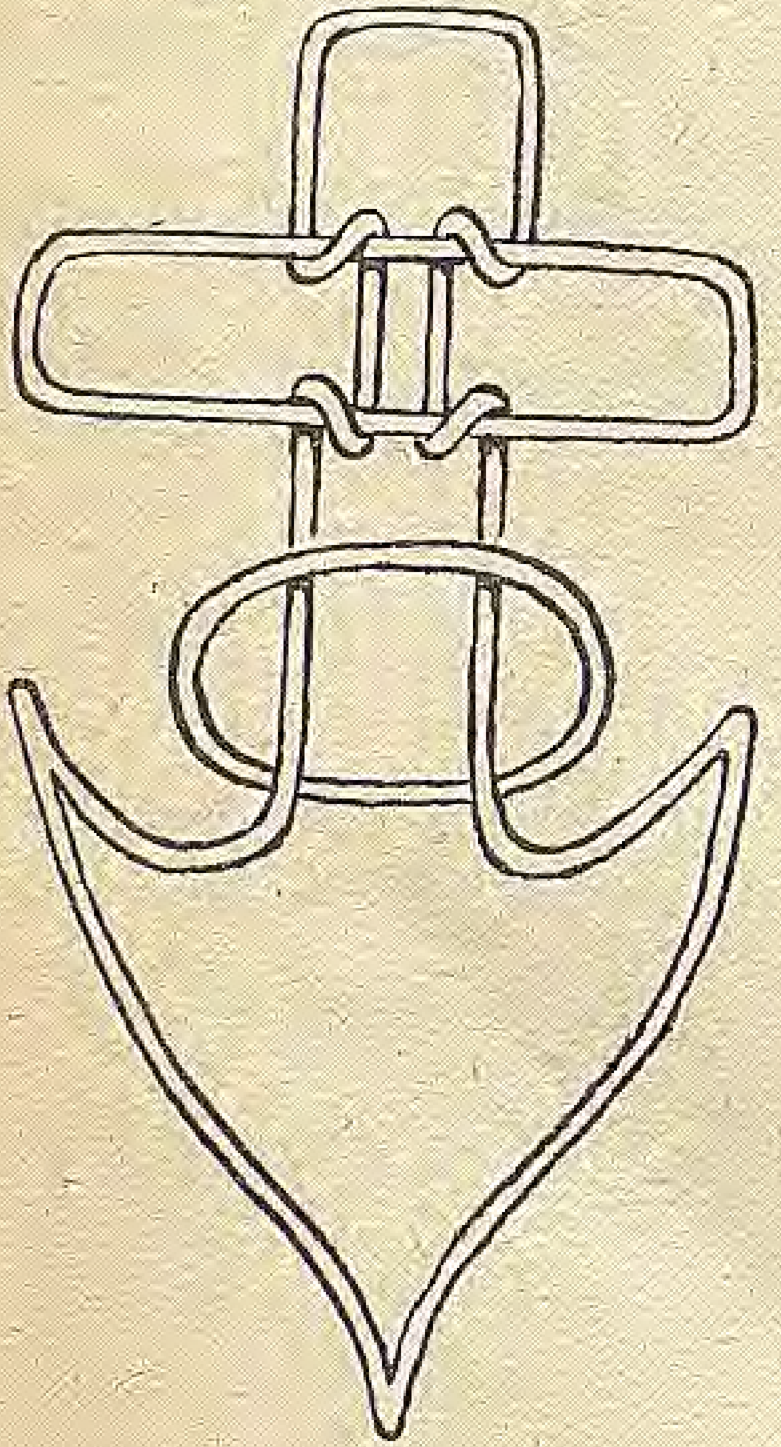

II.

„KJM KYCTJ?“.

Būl oiьndь çasap alu øte oңai. Ol ycjn tek ekj-ekjden surettegjdei aqac çasap alu kerek.

Ol aqactь вьlai çasaңьz: Ylken вørene aqactan вjr kesjp alьp, onь ortasьnan qaq вøljp çarasьz. Kesjlgen aqactьң ūzьndьqь 25 santimetrdei вolsa вoladь.

Būdan soң oiьndь вastaisьz.

Kəne, kjm mьqtь eken? Oinap køriңjzder.

ÇŪMBAQTAR.

I.

Køz aldьma əkelsem,
Alьs çerge tykjrgen.
Eвjn tapsaң inedei,
Aitqan çerden tyirelgen.

II.

Qūs siaqtь, qūs emes,
Samqap ūcqan вijkke,
Qanatь вar, qaqpaidь,
Çyrse de sonca вijkte.

III.

Çorqalaqan tasвaqa,
Bolattan kigen køilegj.
Çau—çьrada, ol çau ystjnen
Basa køktep øtedj.

IV.

Tau astьnan kyrsjldep,
Çøteledj, qūsadь.
Qūsьqь coq çalьndь,
Tysken çerjn ørt qūcadь.

ESEP

Korzinadaqь çūmьrtqa

Bjr əiel вazarqa kele çatьp вjr korzina çūmьrtqanь сасьp aldь.

—Sen nege çolda tūrasьn? —dedj ol, çolьnda tūrqan вjr adamqa.

—Qapu etjңjz, tøleijn, korzinadaqь çūmьrtqaңьz qanca edj?—dep sūradь ol adam.

—Bjlmeimjn. Bjraq, esjmde qalqanь mьnau: Men mūndaqь çūmьrtqalarьmdь ekjden, ycten, tørtten, вesten nemese altьdan alьp satqanьmda korzinada вjr çūmьrtqa qaluqa tijs edj. Al, çetjden alьp satqanьmda korzinada ecвjr çūmьrtqa qalmaidь.

Kəne, sonda korzinada nece çūmьrtqa вar?

REBUS.

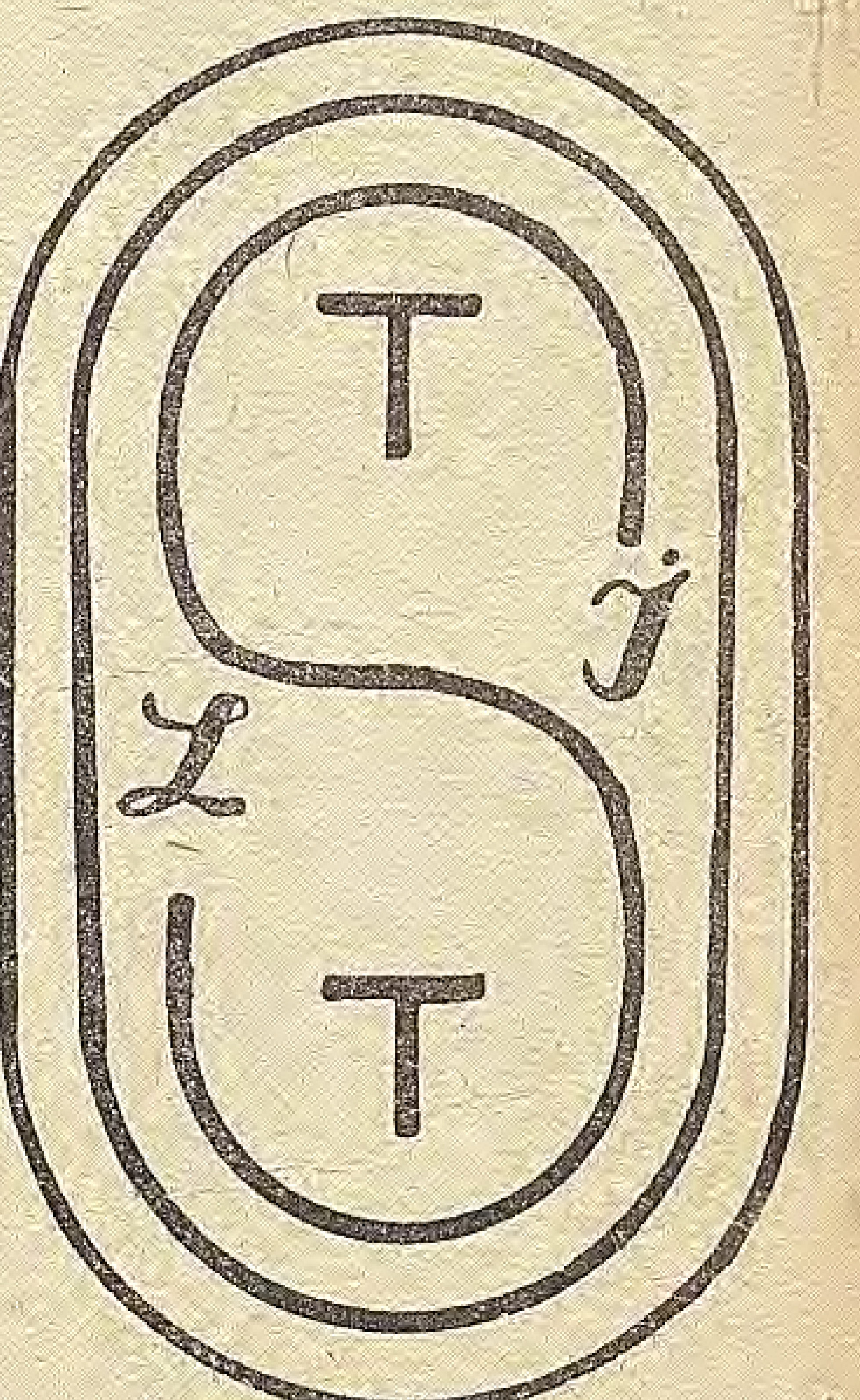

Mьnau ərpterden reвustь tauьp alьңьz. Esjңjzde вolsьn, вūl reвustan orьs qalqьnьң ūlь çazucьlarьnьң вjrjnjң atь çazьladь. Būl kjm eken, ə?

BASЬLQAN ÇŪMBAQTARDЬŊ CECUJ

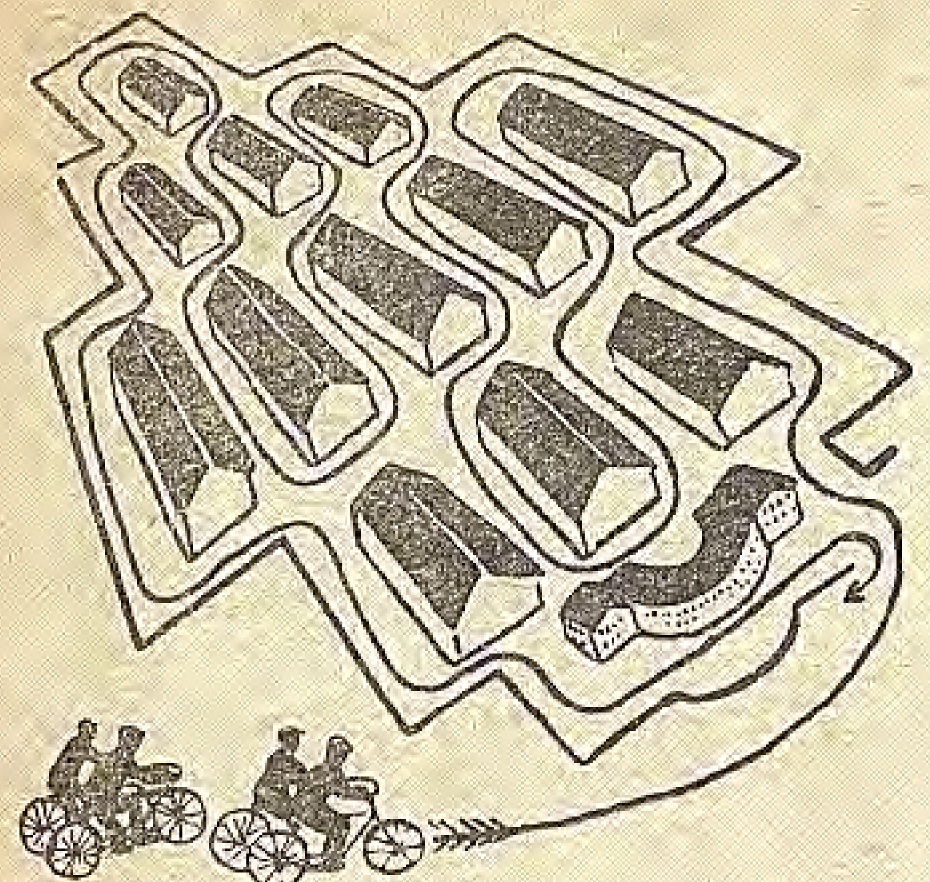

Velosipedcjler qalaqa вьlai kjredj.
Çūmвaq surettjŋ cecujn cьqarqan Cielj
ortalau mekteвjnjŋ V klas oqucьsь
Koвei Aldoŋqarov.

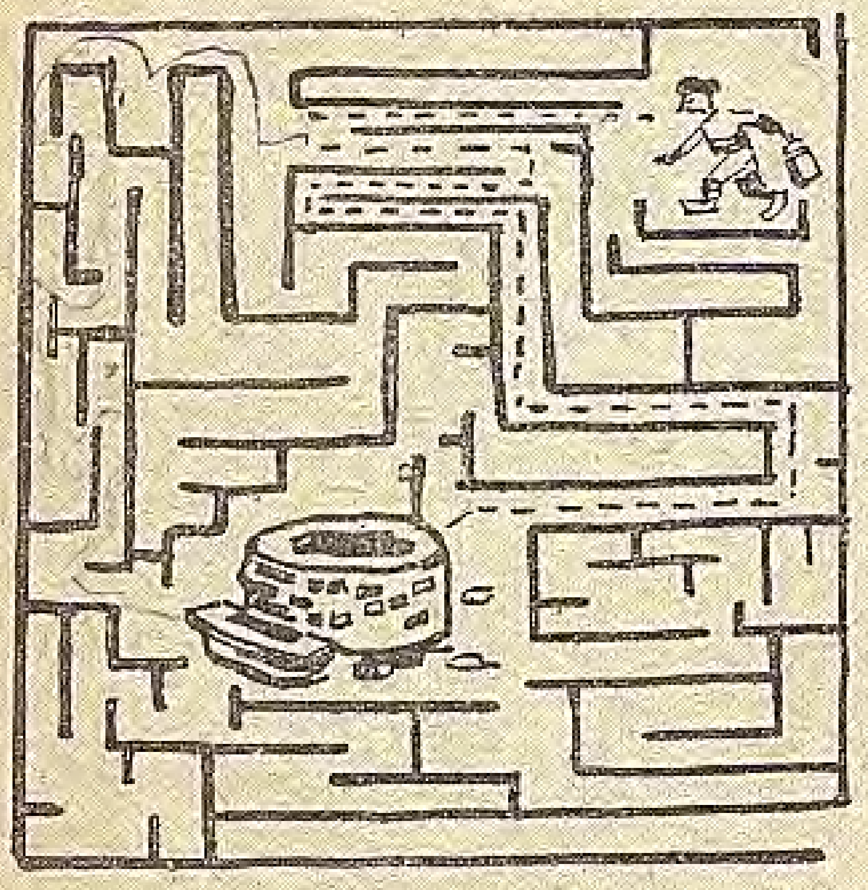

Storoç qūdьqqa mьna çoldarmen вaradь
Çūmвaq surettjŋ cecujn çjвergen.
Iвragimov Seitçan (Qьzьl-Orda oвlьsь).

Çūmвaqtьŋ cecujn tapqan K. Aldoŋqarov.

Çurnalьmьzdьŋ altьncь sanьnda вasьlqan ekjncj çūmвaqtьŋ cecuj:
Ekj samolet вjr mezgjlde вarьp qaitadь. 80—1—20.

Cecujn çjвergen *Aldoŋqarov K.*
(Cielj ortalau mekteвj).

MAZMUNЬ

Betj

Ç. Altaibaev. — Sabaq bastaldь 1
Qapan. — Armiaqa baradь 2
Q. Moldaqacejv. — Men saqcь 2
X. Seilxanov. — Capaev 3
Capaevtjn ɵluj (Qalq ertegjsj) 7
M. Nūrbaev. — Cabūbl 9
Q. Syleimenov. — Otan qьzь 10
A. Maldьbaev. — Būlbūl 12
D. Çazьqbaev. — Çambыlqa 12
Oleg Matskevic. — Mektep direktorь . . 13
D. Əbjlov. — Kiev 16
Professor A. Ilin. — Adam qaidan cьqqan . 17
Iogonnes Bexer. — Estjlgen yn turalь tys . 19
Ilia Kolcin. — Balьqcь 19
Tyie arьstan, qasqьr, tylkj çana bɵdene (qalq ertegjsj) 20
Oilan tap 22

188679-39

Redkollegia: Amangeldin R. (çauaptь redaktor)
Seilxanov X.
Raximov Ç.
Slanov Oj.
Satьbaldin Q.

Texredaktor F. Samatoxin.
Çauaptь korrektor Z. Esqaliev.

Өndjrjske 28/VIII-1939 çьlь tapsьrьldь, basuqa 4/X—1939 ç. Rūqsat berjldj. Kɵlemj 3 baspa tabaq Qaqazdьn formatь 61X94 1/8 Glavlit uəkjlj № 1703. Tiraç 3780 dana.

REDAKSIANЬN ADRESJ: Alma-Ata qalasь, Furman kɵcesj, 49. Telefon № 44 — 93.

Qazpoligraftrestjn Kjtaptar baspaqanasьnda basьldь. Zak. № 798.